

О. І. Пометун, Л. М. Пилипчатіна, І. М. Сущенко

УРОКИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**Методичний посібник для вчителя
з курсу за вибором для 8-го класу**

Дніпропетровськ
- ЛІРА -
2013

УДК 373.6(075)
ББК 74.200.5я721
П 55

Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах
Науково-методичною радою з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(лист від 02.07.13 № 141/12-Г-250)

*Посібник видано в рамках проекту «Освіта для сталого розвитку в дії»
в партнерстві з організацією «Global Action Plan» за підтримки уряду
Королівства Швеції.*

Висловлюємо подяку:

- Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України за допомогу і підтримку в розвитку програми «Освіта для сталого розвитку»;
- організації «Вчителі за демократію та партнерство» за реалізацію програми освіти для сталого розвитку;
- організації Global Action Plan та особисто Мерилін Меллманн за методичні консультації, навчання і можливість використовувати досвід інших країн;
- вчителям пілотних шкіл України за сумлінну працю з апробації та експертизи уроків.

Пошетун О. І., Пилипчатіна Л. М., Суццєнко І. М.

П 55 Уроки для сталого розвитку : посібник для вчителя з навчального курсу за вибором для учнів 8-го класу загальноосвітніх шкіл. Вид. 2-ге. Випр. і доп. – Д. : «ЛІРА», 2013. – 100 с.

ISBN 978-966-383-467-2

**УДК 373.6(075)
ББК 74.200.5я721**

© БО «Вчителі за демократію та партнерство», 2013

© «ЛІРА», 2013

ISBN 978-966-383-467-2

ПЕРЕДМОВА

Шановні вчителі!

Посібник призначений насамперед для вчителів основної школи, які викладають у 8-х класах курс за вибором «Уроки для сталого розвитку», що є частиною відповідного навчального предмету, покликаною формувати в дітей, батьків та вчителів навички сталого стилю життя.

Оскільки ідеї сталого розвитку ще не набули в Україні достатньо широкого впровадження, перший розділ посібника починається з викладу деяких теоретичних положень, що характеризують цей напрям в освіті. Другий розділ присвячено особливостям курсу, побудованого на основі інноваційних педагогічних підходів, описано як його зміст, так і основні складові організації навчального процесу, що їх має запровадити вчитель. У третьому розділі містяться загальні зауваження щодо структури та методики уроків, детальний опис поурочної діяльності вчителя і учнів з необхідними поясненнями.

У додатках ви знайдете програму курсу, додаткові рекомендації щодо методів навчання та рекомендовану літературу і джерела.

Оскільки курс з точки зору як змісту, так і методики навчання є інноваційним, спрямованим (на відміну від більшості шкільних дисциплін), зокрема, на зміну моделей поведінки і звичок учнів, передбачається, що вчителі ретельно дотримуватимуться рекомендацій, уміщених в посібнику. Інноваційна педагогіка потребує певних змін і в поведінці та стилі викладання самого вчителя.

Сподіваємось, що посібник допоможе вчителям краще зорієнтуватися у темах і специфіці викладання курсу.

Бажаємо успіхів!

ЗМІСТ

Розділ І.

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ІДЕЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

1. Поняття сталого розвитку.....	7
2. Основні положення концепції сталого розвитку	8
3. Напрями діяльності людства для досягнення сталого розвитку	9
4. Визначальні чинники сталого розвитку	9
5. Провідні засади освіти для сталого розвитку	10
6. Емпауермент – педагогіка мотивації і натхнення до дії.....	11

Розділ ІІ.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В МЕЖАХ КУРСУ (УРОКИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ)

1. Концептуальні засади програми курсу «Уроки для сталого розвитку» для учнів 8-х класів	17
2. Структура курсу.....	19
3. Дії, які обирають школярі	20
4. Організація роботи над аудитами	21
5. Організація роботи учнів у малих групах постійного складу	22
6. Особливості діяльності вчителя – викладача курсу	22
7. Портфоліо як засіб фіксації досягнень учнів	24

Розділ ІІІ.

ЯК ПРОВОДИТИ УРОКИ З КУРСУ

ТЕМА 1. ВСТУП.....	25
Зустріч 1. Ми і наше майбутнє.....	25
Зустріч 2. Старт.....	27
ТЕМА 2. СМІТТЯ	32

Зустріч 1. Чому і як потрібно скорочувати кількість сміття.....	32
Зустріч 2. Які Твої перші кроки до змін	34
Зустріч 3. Що ще Ти можеш робити по-іншому	35
Зустріч 4. Що змінилось у Твоєму способі життя	37
ТЕМА 3. ВОДА	38
Зустріч 1. Чому і як потрібно берегти воду.....	38
Зустріч 2. Які Твої перші кроки до змін	40
Зустріч 3. Що ще Ти можеш робити по-іншому	41
Зустріч 4. Що змінилось у Твоєму способі життя	43
ТЕМА 4. ЕНЕРГІЯ	44
Зустріч 1. Чому і як потрібно економити енергію.....	44
Зустріч 2. Які Твої перші кроки до змін	46
Зустріч 3. Що ще Ти можеш робити по-іншому	46
Зустріч 4. Що змінилось у Твоєму способі життя	48
ТЕМА 5. СТОСУНКИ	49
Зустріч 1. Чому і як варто дбати про гарні стосунки з іншими.....	49
Зустріч 2. Які Твої перші кроки до змін	51
Зустріч 3. Що ще Ти можеш робити по-іншому	52
Зустріч 4. Що змінилось у Твоєму способі життя	55
ТЕМА 6. ПОКУПКИ	56
Зустріч 1. Чому і як потрібно бути розумним покупцем	56
Зустріч 2. Які Твої перші кроки до змін	58
Зустріч 3. Що ще Ти можеш робити по-іншому	59
Зустріч 4. Що змінилось у Твоєму способі життя	61
ТЕМА 7. ЗДОРОВ'Я	62
Зустріч 1. Чому і як потрібно зберігати здоров'я	62
Зустріч 2. Які Твої перші кроки до змін	64
Зустріч 3. Що ще Ти можеш робити по-іншому	65
Зустріч 4. Що змінилось у Твоєму способі життя	66
ТЕМА 8. РОСЛИНИ.....	68
Зустріч 1. Чому і як потрібно дружити з рослинами.....	68

Зустріч 2. Які Твої перші кроки до змін	70
Зустріч 3. Що ще Ти можеш робити по-іншому	72
Зустріч 4. Що змінилось у Твоєму способі життя	73

ТЕМА 9. НОВИЙ СТИЛЬ МОГО ЖИТТЯ	74
---	-----------

ДОДАТКИ

Додаток 1. Навчальна програма курсу за вибором «Уроки для сталого розвитку» для 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів	76
Додаток 2. Використання інтерактивного навчання на «Уроках для сталого розвитку»	82
Додаток 3. Синергетичний метод проведення зустрічей екокоманд	92
Додаток 4 . Аудит	95

Рекомендована література і джерела.	98
--	----

Інтернет-ресурси	99
------------------------	----

Розділ I.

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ІДЕЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

1. Поняття сталого розвитку

Нагальною потребою XXI століття стає формування такого *способу життя*, який був би основою *довготривалого ощадливого гармонійного розвитку* людства. Науково-технічний прогрес, нові технології самі по собі не здатні подолати загрози, що постали перед людством. Потрібні нова філософія, нова політика, нові моральні імперативи – зобов'язання кожної людини і людства в цілому. Загалом ідеться про систему цінностей, складову культурного світобачення кожної людини і суспільства в цілому, яка не залежала б від економічних сплесків чи занепадів, зміни політичної влади, у якій би захист і збереження природи, турботу про людину, її життя і дотримання її прав вважались такими ж важливими, як і саме життя.

Саме на таких засадах сформувалось поняття *сталий розвиток* (англійською – *sustainable development*). У словниках, присвячених цій темі, термін *sustainable* визначається, як характеристика процесу або стану, що може підтримуватись невизначено довго. А термін *sustainable development* означає покращання якості людського життя при збереженні сталості підтримуючих екосистем.

Уперше поняття сталого розвитку було сформульовано у доповіді «Our Common Future» («Наше спільне майбутнє») голови Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН Гру Харлем Брутланд у 1987 році. Воно трактувалось достатньо просто і конкретно: *це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.*

На 2-й Конференції ООН з навколишнього середовища (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) вперше було сформульовано основні положення сталого розвитку, задекларовані у програмному документі «Порядок денний XXI століття», або «Програма 21». Наступні міжнародні зустрічі – конференція в Кіото (1997 р.), відома як «Кіотський протокол», III Конференція ООН з проблем клімату Землі (Бонн, 2001 р.), IV Конференція ООН (Йоганнесбург, 2002 р.) – сприяли координації зусиль усіх країн і виробленню на цій основі стра-

тегії рішучих дій і практичних заходів у подоланні впливу техногенних факторів на довкілля.

Необхідно зазначити, що поняття *сталий розвиток* не є тожним поняттям *економічно стабільний і екологічно безпечний розвиток (екорозвиток)*. Мова не йде тільки про забезпечення прогресу економіки та ресурси для неї або лише про збереження природи. Поняття сталого розвитку виражає досить просту ідею: необхідно досягнути гармонії між людьми – з одного боку і суспільством та природою – з іншого. Тобто в майбутньому має сформуватися соціоприродна система, здатна розв'язувати сукупність протиріч, що проявляються в наш час, а саме: між природою і суспільством, між екологією і економікою, між розвинутими країнами і тими, що розвиваються, між теперішніми і майбутніми поколіннями, між багатими і бідними, між уже сформованими потребами людей і розумними потребами тощо.

Таким чином, поняття *сталий розвиток* можна розуміти як стратегію виживання і безперервного прогресу цивілізації та окремих країн в умовах збереження навколишнього середовища (насамперед біосфери).

Послідовний перехід України, як і всього світового співтовариства, до сталого розвитку відбувається відповідно до рекомендацій і принципів, викладених у документах Конференції ООН з навколишнього середовища (ЮНСЕД).

2. Основні положення концепції сталого розвитку

- У центрі уваги – люди, які повинні мати право на здорове і плідне життя в гармонії з природою.
- Охорона навколишнього середовища має стати невід'ємним компонентом процесу розвитку і не може розглядатись у відриві від нього. Існує безумовний орієнтир на неперевищення гранично допустимих рівнів антропогенного впливу на екосистеми.
- Задоволення потреб у збереженні навколишнього середовища повинно розповсюджуватись не тільки на теперішні, але й майбутні покоління, передбачаючи ефективне використання та економію ресурсів, виключення або зменшення моделей виробництва і споживання, які не сприяють такому розвитку. Переважаючою має стати орієнтація на використання місце-

вих ресурсів та одночасне врахування інноваційних підходів і технологій.

- Необхідними є партнерство, спільна робота всіх і кожного для забезпечення сталого розвитку. Відкритість і прозорість спільних дій в інтересах сталого розвитку.
- Зменшення розриву в рівні життя країн світу, викоренення бідності і злиденності, збереження здоров'я людей і забезпечення гідного рівня життя – найважливіші завдання світового співтовариства.

3. Напрями діяльності людства для досягнення сталого розвитку

- Забезпечення природно-екологічної сталості на основі біотичної регуляції навколишнього середовища.
- Зміна структури промисловості в напрямі запровадження альтернативних виробництв і технологій, що зменшують негативний вплив економіки на довкілля (розвиток наукоємних технологій, альтернативної енергетики, що використовує відновлювані енергетичні ресурси, чистого виробництва, органічного землекористування, екологічного будівництва). Використання місцевих відновлюваних ресурсів.
- Розробка й виконання державних і місцевих планів розвитку, орієнтованих на цілі та принципи сталого розвитку.
- Забезпечення економічного розвитку на основі радикально модифікованої ринкової системи.
- Забезпечення сталого соціального розвитку на основі принципу справедливості.
- Екологізація суспільної свідомості на основі використання систем освіти і засобів масової інформації. Зміна стереотипів споживання в напрямі їх раціоналізації, поширення нових екологічно доцільних цінностей та моделей поведінки.
- Забезпечення тісного міжнародного співробітництва і кооперації для досягнення цілей сталого розвитку.

4. Визначальні чинники сталого розвитку

1. *В екологічній сфері.* Визначення кордонів, в яких має розвиватись цивілізація. Охорона і раціональне використання ресурсів, зокрема прісної води, морів, океанів, а також землі,

повітряного басейну; збереження біологічного різноманіття; боротьба з винищенням лісів; видалення відходів. Збереження екосистем для підтримання життя як невід'ємної складової стійкого розвитку людського потенціалу.

2. *В економічній сфері.* Повне перетворення ринкової системи. Переоцінка економічною теорією ролі екологічного фактору в економічному розвитку, визначення нових пріоритетів. Відмова від тупикових сучасних моделей економічного розвитку і споживання. Поступове скорочення негативного впливу на природу техногенного типу економіки. Перехід на позицію «людина як ціль економічного зростання, а не його засіб».
3. *У соціальній сфері.* Розвиток демократії, дотримання прав людини, вирішення питань бідності, етнічних та демографічних проблем; подолання негативного впливу глобальних екологічних проблем на людський розвиток. Застосування показника якості життя як сукупності критеріїв сталого розвитку, серед яких, зокрема, тривалість життя, стан здоров'я людини; відповідність стану навколишнього середовища нормативам; рівень доходів, зайнятості, знань і освітніх навиків населення; реалізація прав людини тощо.

Для забезпечення неперервного сталого поступу цивілізації, по суті, необхідно виконати завдання переходу від некерованого стихійного розвитку до керованого, гармонійного, стабільного, безпечного у всіх відношеннях за умови збереження біосфери.

Модель сталого розвитку націлена і на сьогодення, і на майбутнє, водночас перевага надається прийдешнім поколінням.

5. Провідні засади освіти для сталого розвитку

Для забезпечення сталого розвитку – чи не найважливішого завдання, що будь-коли стояло перед людством, – особливі надії покладаються на освіту. Це питання постійно обговорюється на рівні глав держав і урядів, у рамках міжнародних і міжурядових, неурядових і просвітницьких організацій протягом останнього десятиріччя. Проте найбільш чітко про необхідність міжнародних угод і дій в царині освіти було заявлено на Всесвітньому саміті зі стійкого розвитку (Йоганнесбург, 1992 р.). У прийнятій на форумі заяві наголошувалось: *«Освіта для сталого розвитку має заохочувати формування у людей почуття особистої і колективної відповідальності, а отже і зміни у поведінці, якщо вони необхідні».*

За рішенням Ради ЮНЕСКО з 1 січня 2005 року оголошено проведення Десятиріччя освіти для сталого розвитку. У березні 2005 року Україна стала однією з 55-ти країн, які підписали документ ООН «Стратегія освіти для сталого розвитку».

Основні засади світової стратегії сталого розвитку в галузі освіти:

- освіта здійснюється протягом усього життя людини та є невід'ємною частиною процесу загальної освіти;
- вона не повинна обмежуватись системою формальної освіти;
- у межах формальної освіти на всіх рівнях бажано поступово досягти міждисциплінарності;
- виховувати свідомих членів суспільства на розумінні взаємозв'язку і взаємозалежності людини і природи, усвідомленні необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності кожного до проблем навколишнього середовища;
- забезпечити розповсюдження знань, умінь, навичок для прийняття рішень.

Міжнародне співтовариство наполегливо закликає до переорієнтації всіх сфер освіти на цілі сталого розвитку. У різних країнах впроваджуються і успішно працюють відповідні освітні програми й навчальні курси з цієї проблеми. Зокрема, у Швеції, США, наших сусідів – Польщі, Росії, Білорусії.

Ідучи в ногу зі світовим співтовариством, Україна задекларувала свою орієнтацію на стратегію сталого розвитку. Очевидно, що розвиток *освіти для сталого розвитку* потребує нових педагогічних моделей, нової педагогічної культури та мислення, нового педагогічного змісту.

Слід зауважити, що від початку цей напрям в освіті розвивається як такий, основним завданням якого є формування в учнів моделей поведінки, звичок, стилю життя, що відповідають потребам сталого розвитку людства. Це освіта не ПРО сталий розвиток, а ДЛЯ сталого розвитку. Тож учні мають не тільки ЗНАТИ, наприклад, про необхідність економити папір для збереження дерев і можливість його вторинної переробки, а й ДОПИСУВАТИ до кінця свої зошити та ВІДНОСИТИ паперові відходи до пунктів прийому макулатури.

6. Емпаурмент – педагогіка мотивації і натхнення до дії

Пропонований навчальний курс «Уроки для сталого розвитку», розроблений завдяки успішній співпраці української громадської організації «Вчителі за демократію та партнерство» та акре-

дитованій при ООН міжнародній організації «Глобальний план дій», реалізує регіональну стратегію освіти в інтересах сталого розвитку на засадах одного з напрямів гуманістичної педагогіки – педагогіки «емпауермент» (з англ. *empowerment* – надання людині мотивації й натхнення до дії).

Основні принципи емпауермент-педагогіки:

- створення умов для формування впевненості у власних силах і можливостях та відповідальності за результати навчання;
- прийняття учнями рішень щодо власного стилю життя й їх виконання;
- забезпечення психологічного комфорту учнів під час навчання як за допомогою спеціальних прийомів, так і через доступність змісту навчання (за принципом вибору кожною дитиною тих кроків, які вона хоче і може здійснити);
- створення умов для появи в учнів ентузіазму і почуття задоволення від результатів групової й індивідуальної роботи, виконання дій і вироблення звичок поведінки, орієнтованих на сталий розвиток, що досягається насамперед завдяки постійному позитивному (як за формою, так і за змістом) зворотному зв'язку.

На відміну від існуючих шкільних курсів, що розглядають проблеми навколишнього середовища («Природознавство», «Географія», «Біологія», «Основи екології») і дають в основному теоретичні знання, навчальний курс «Уроки для сталого розвитку» дозволяє учням визначати зв'язок тем, що розглядаються, з концепцією сталого розвитку, з їхніми власними уявленнями щодо майбутнього і вибором особистого стилю життя. Кожна тема розкривається на матеріалі як інших країн, так і місцевому, опрацьовується учнями індивідуально на практиці (виконання вдома спеціальних дослідницьких завдань та проектів), обов'язково обговорюється в малій групі та всім класом. Робота над темами пов'язана з прийняттям кожним учнем самостійного рішення щодо власного способу життя.

Розуміння поняття *сталий розвиток* і досвід діяльності, отриманий учнями, сьогодні є важливими елементами підготовки до життя в сучасному інформаційному, полікультурному, демократичному суспільстві. Зазначимо, що головними складовими елементами методики викладання навчального курсу «Уроки для сталого розвитку» є самопізнання, самонавчання учнів через діяльність,

прийняття ними самостійних рішень у повсякденному житті, виконання дій у напрямі сталого розвитку.

Методологічною основою програми є положення про те, що учень – це активна і творча особистість, здатна пізнавати і саморозвиватись. Під час навчання школярі отримують можливість сформувати власний спосіб життя і систему цінностей, усвідомити, як повсякденний спосіб життя кожної людини та колективів впливає на стан довкілля.

Ці положення вимагають побудови принципово нової педагогічної моделі. Розглянемо її основи.

Традиційна педагогіка виходить з положення, що надання учневі певної порції інформації викликає зміну його ставлення (а отже, і цінностей) до того чи іншого явища. Наслідком (очікуваним результатом) останнього вважається поступова зміна діяльності чи моделей поведінки дитини. Такий підхід до освіти може бути представлений схемою (рис. 1).

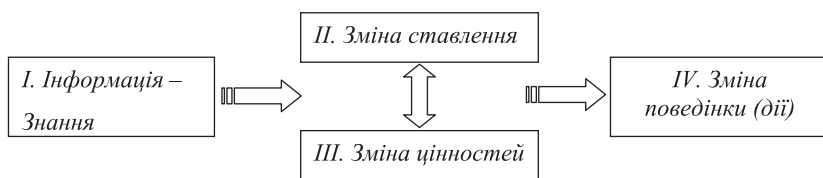

Рис.1. Традиційна модель навчання

Проте, згідно зі спостереженнями, відтворення у навчальному процесі такого ланцюжка не забезпечує на практиці ані формування цінностей, ані реальних змін поведінки. Наприклад, усі знають, що курити шкідливо, однак далеко не кожен готовий позбутися цієї небезпечної звички. Отже, зазначена модель не відповідає дійсності. У цій схемі працює лише компонент I, а компоненти II, III, IV зовсім не обов'язково є наслідком його реалізації.

Сучасна людина щодня зазнає впливу гігантської лавини інформації, в сотні тисяч разів більше того обсягу, що може засвоїти. Тому доводиться вибирати, що слухати, а на що активно реагувати. Отже, і викладення відомостей щодо екологічної кризи є недостатнім для того, аби вплинути на ціннісну орієнтацію учнів, а тим більше змінити їхню поведінку. Саме тому збільшення такої інформації у сфері загальної середньої освіти ніяк не позначається на стані довкілля.

На практиці дієвим виявляється кардинально інший підхід. Щоб пояснити його суть, варто детальніше розглянути процес людської діяльності як такий.

Першим в людини виникає занепокоєння щодо якоїсь проблеми. Вона прагне отримати інформацію про шляхи її розв'язання, шукає та знаходить її, приймає рішення і діє відповідно до нього. Часто результат породжує мотивацію до нового циклу діяльності. Ця модель може бути представлена у вигляді спіралі (рис. 2), коли кожен цикл певною мірою повторює попередній.

Отже, людська діяльність завжди починається з виникнення мотиву у вигляді інтересу, хвилювання, усвідомлення потреби тощо. Такий мотив може виникати як у процесі діяльності, так і під час осмислення її результатів. Проте зазвичай людина активізується лише тоді, коли бачить результат або вірить у нього. Тому, коли дитина розуміє, що вона може ефективно (результативно) діяти, вона відчуває занепокоєння (мотив), шукає інформацію (I, II на рис. 2), а потім і втілює задумане (III на рис. 2).

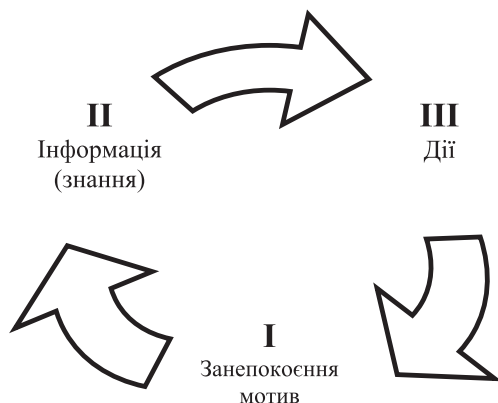

Рис. 2. Модель людської діяльності

У педагогічному процесі вчитель може використовувати цю модель та стимулювати діяльність учнів, використавши такі способи (рис. 3):

- 1) допомога учням у формулюванні намірів;
- 2) постановка запитань;
- 3) надання зворотного зв'язку.

Рис. 3. Способи стимулювання навчання учнів

Побудований на зазначених вище засадах предмет «Уроки для сталого розвитку» покликаний допомогти учням не тільки уявляти своє бажане майбутнє, а й активно його наближати. Таким чином, учні діють *не через страх перед наслідками екологічних проблем, а через бажання жити в кращому світі.*

Бажання й надалі піклуватися про довкілля виникає на основі інформації про значення власних дій та оцінку результатів. У пропонованому курсі робиться акцент на рішеннях учнів щодо власної поведінки та стилю життя, а не на проблемах, які існують поза ними.

У процесі такого навчання роль вчителя змінюється. Він виступає організатором дій учнів, надихає їх, підбадьорює і скеровує їхні зусилля. Учні самі обирають спосіб діяльності, виконують обрані дії, обговорюють їх, приймаючи самостійні рішення. Вчитель лише створює умови для безпечного і ефективного процесу навчання, запрошує взяти в ньому участь. Він повинен вміти слухати учня, чути його і не оцінювати його особисті зміни.

Важливим чинником є і демонстрація вчителем моделей поведінки, орієнтованої на сталий розвиток, а також розвиток в учнів навичок критичного мислення. Визначення проблемних питань спонукає їх до пошуку відповіді. Маючи знання, отримані самостійно, вони більш готові до нових викликів і наступних дій.

Отже, концептуальні засади курсу, засновані на педагогіці «емпауермент», можуть бути представлені схемою (рис. 4).

Рис. 4. Модель навчання в педагогіці «емпауермент»

За такою схемою побудована кожна з тем курсу. Основним способом залучення учнів до діяльності є *перевірка, або аудит*, – спеціальне завдання із самостійного дослідження учнем власного стилю життя, аналіз наявного досвіду за допомогою запитань або дій, запропонованих у посібнику. Інформація, отримана під час виконання аудиту, ініціює дискусію, обговорення, є способом входження учнів в тему.

Основне питання, на яке відповідають школярі в результаті такого самовивчення, – яким є мій власний вплив на навколишнє середовище? Продовження досліджень уможливорює поступове усвідомлення концепції: “Мої розумні дії принесуть користь не тільки природі, але й мені”.

Таким чином, можна виділити алгоритм самодослідження учнів в різних темах курсу:

- 1) аудит;
- 2) осмислення проблеми (чому це є проблемою для мене, мого оточення);
- 3) збір інформації щодо проблеми та існуючих у світі способів її розв'язання;
- 4) визначення цілей (чого хочу досягти);
- 5) формування намірів та плану дій;
- 6) реалізація плану;
- 6) перевірка результатів, оцінка;
- 7) плани на майбутнє.

Розділ II.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В МЕЖАХ КУРСУ «УРОКИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»

1. Концептуальні засади програми курсу «Уроки для сталого розвитку» для учнів 8-х класів

Завданнями Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті, Концепції екологічної освіти України передбачено формування екологічно доцільної поведінки школярів. Одним із шляхів реалізації цих завдань є включення у систему загальної середньої освіти курсу за вибором **«Уроки для сталого розвитку»**.

Основна ідея курсу полягає у реалізації у навчально-виховному процесі основних принципів сталого розвитку – забезпечення діалектичного взаємозв'язку між цінностями і поведінкою особистості; активності суб'єкта і поліпотребнісної мотивації до діяльності у відповідному напрямі; доступності завдань, що ставляться перед учнями; єдності змісту із повсякденним життям дітей. Він передбачає досягнення у звичках, поведінці та стилі повсякденного життя учнів змін, спрямованих на раціональне ставлення до використання ресурсів планети і їх свідоме заощадження. Курс спрямований на формування в учнів екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля і досягнення стабільного розвитку суспільства, позитивного сприйняття майбутнього.

Курс є складовою наскрізної системи шкільного предмету під назвою «Уроки для сталого розвитку», що запроваджується у загальноосвітніх навчальних закладах першого і другого ступенів (3–9 класи). Програма курсу за вибором «Уроки для сталого розвитку» для 8-го класу, схвалена Міністерством освіти і науки України, вміщена у додатку до посібника.

Зміст і методика курсу розроблені у рамках міжнародного проекту «Освіта для сталого розвитку в дії» української організації «Вчителі за демократію та партнерство» і шведської організації «Глобальний план дій» у партнерстві з Інститутом педагогіки НАПН України та органами освіти областей України. Його методологічні засади ґрунтуються на поєднанні діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів та ідей педагогіки «емпауермент», а саме:

- зміст навчання розроблено відповідно до актуальних і доступних для розуміння школярів основної школи проблем ресурсозбереження і стабільної життєдіяльності;
- навчально-пізнавальний процес побудовано на засадах полісуб'єктної взаємодії та постійного зворотнього зв'язку;
- найважливішою складовою навчання є самостимулювання і мотивування учнів до висування ними особистісно і суспільно значущих цілей власної діяльності та їх реалізації, надання учням свободи вибору форм і способів цієї діяльності;
- навчально-пізнавальну діяльність учнів зосереджено на особистому ставленні і рішеннях учня щодо власного стилю життя і поведінки, які змінюються у контексті планетарних потреб людства;
- у побудові курсу передбачено системність та циклічну повторюваність у реалізації змісту як у межах кожної теми, так і програми в цілому;
- як на уроках, так і у позаурочний час передбачається системна організація активної пошуково-дослідницької діяльності школярів;
- характерною особливістю змісту є міждисциплінарність, пов'язана із глобальністю і всебічністю стійкого розвитку як явища.

Мета курсу – сприяти формуванню в учнів умінь і навичок сталого стилю життя через зміни у власній поведінці.

Завданнями курсу є створення умов для:

- засвоєння учнями знань про сталий розвиток та шляхи його досягнення для можливості свідомого вибору способу власного життя;
- усвідомлення учнями необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності кожного до проблем навколишнього середовища та життя суспільства;
- організація дій учнів і вироблення моделей поведінки, що відповідають потребам сталого розвитку;
- формування у них ставлення до проблем сталого розвитку як особистісно важливих, пов'язаних із власною системою цінностей, а також бажання діяти у цьому напрямі.

2. Структура курсу

Курс «Уроки для сталого розвитку» призначений для реалізації варіативної складової навчального плану. Заняття курсу доцільно проводити протягом навчального року раз на тиждень.

Курс має таку структуру: вступна частина (2 уроки); тематичні блоки (по 4 зустрічі у кожному); заключна частина (урок і свято).

На початку проводять два **вступні уроки**, на яких учні ознайомлюються із метою і завданнями курсу, основними поняттями та способами роботи; створюють групи, визначають лідерів тем.

Робота над кожним із семи тематичних блоків курсу розгортається на чотирьох зустрічах і здійснюється відповідними методами.

Перша зустріч – мотиваційно-організаційна. Її завдання – введення учнів у тему, формування у них стійкої мотивації до навчання. Для цього використовують різні способи і прийоми мотивування, тексти, обговорення і спеціальну форму навчального дослідження учнів – кількісний і якісний аудити.

Друга зустріч – практична. На цьому уроці, працюючи у групах, учні ознайомлюються зі шляхами розв'язання поставленої на першому уроці проблеми, обирають дії щодо власного способу життя, які реалізуються у позаурочний час.

Третя зустріч – також практична і проходить у формі обговорення і виконання учнями творчих завдань. У процесі обговорення учні діляться досвідом виконання дій, пропонують нові ідеї та намагаються застосувати отримані знання і навички у процесі виконання творчих завдань чи невеличких проєктів інформаційного чи практичного характеру.

Четверта зустріч – підсумкова за темою. Відбувається у формі підсумкової рефлексії учнів.

Курс закінчується заключною темою «Новий стиль мого життя», у межах якої проводиться узагальнюючий урок «Мої плани та обіцянки» і свято (можуть поєднуватись в одному уроці), під час яких учні узагальнюють набутий досвід екологічно доцільної діяльності у грі, складають обіцянку, демонструють батькам, учням інших класів та представникам громади свої досягнення.

Курс «Уроки для сталого розвитку» передбачає системне використання таких інтерактивних методів навчання, як робота учнів у малих групах і парах, уявний мікрофон, обговорення у загальному колі, мозковий штурм та ін. Основними формами організації

навчання є урок, дослідницька позакласна робота, навчальний проект, свято.

Особливістю оцінювання навчальних досягнень учнів у даному курсі є те, що оцінюється не знання, а продемонстровані ними навчальні уміння, навички та конкретні продукти навчальної діяльності. Наприклад, можна оцінювати результати роботи учнів з навчальними текстами, що відповідає поданій до кожного тексту інструкції. Оцінюватись у балах мають презентації результатів групової чи індивідуальної роботи, аргументований виступ з якоїсь теми, участь у підготовці виставок, вдала презентація малюнку чи плакату тощо. За бажанням учителя, при виставленні оцінок за тему можуть бути враховані результати самооцінки учнів, яку вони здійснюють під час останнього уроку з кожної теми.

Найбільш продуктивним є поєднання поточного та тематичного оцінювання.

При викладанні цього курсу важливою є заохочувальна роль високих оцінок.

Недопустимим є оцінювання кількості обраних і виконуваних учнями дій, стимулювання змагання між учнями щодо намірів і виконуваних дій чи кількості зекономлених ресурсів.

Особливими компонентами курсу «Уроки для сталого розвитку» є дії для сталого розвитку і аудиту.

3. Дії, які обирають школярі

Відповідно до педагогіки емпайермент у межах кожної теми учням пропонується обрати і виконати *дії для сталого розвитку*. Вони є провідними чинниками формування екологічно доцільної поведінки та стилю життя. Їх виконання сприяє розвитку в учнів ставлення до проблем сталого розвитку як до особистісно важливих, пов'язаних із власною системою цінностей, також здатності і бажання діяти у цьому напрямі.

Повторення цих дій протягом місяця дозволяє сформувати в учнів сталу звичку – модель поведінки, яка потім стає складовою його повсякденного способу життя.

Це потребує від вчителя спеціальної уваги до цієї частини змісту курсу. Важливо запрошувати учнів до виконання дій, стимулювати та заохочувати їх до систематичного виконання і повторення обраних дій, а також розширення та пошуку нових продуктивних моделей поведінки. Робота з діями, як частина курсу, є такою самою творчою, як і залучення учнів до пошуку додаткової інформа-

ції, її представлення у різних формах чи підготовки учнями виставок та презентацій.

Пропоновані у курсі дії виконуються вдома, у школі, навколишньому середовищі для:

- розумного споживання енергії та води;
- зменшення марних витрат сировини;
- зменшення кількості відходів;
- збільшення частки екологічних продуктів у покупках;
- поліпшення стосунків між людьми;
- створення морального і психологічного клімату у колективі;
- зміцнення власного здоров'я тощо.

Перелік запропонованих у навчальному посібнику дій може бути розширений за рахунок запропонованих учителем і самим учнем. Дітям надається свобода у виборі дій; учитель спрямовує школярів на вибір посильних дій, але не наполягає на своїй позиції.

4. Організація роботи над аудитами

Аудит – це своєрідне дослідження особистої території дитини та її родини; це аналізування набутого досвіду за допомогою запитань. Аудит є способом входження у тему, ініціювання дискусії, учнівського обговорення.

Розрізняють класний і домашні аудитами. Класний аудит є опитувальником, який заповнюється учнями двічі: на початку курсу і наприкінці занять. У ньому є запитання, що відображають якісні і кількісні аспекти поведінки. Запитання на виявлення якісних характеристик поведінки людини передбачають низку запитань, які стосуються однієї проблеми і відповіді «так» або «ні». У процесі відповіді на запитання кількісного характеру учень обирає одне з чисел від 1 до 5, оцінюючи свій рівень виконання певних дій. Це допомагає школярам переосмислити свої повсякденні звички шляхом математичних підрахунків.

Перед вивченням кожної з тем курсу учень запрошується до проведення кількісного аудиту – певних вимірювань, результати яких фіксуються у спеціальних таблицях. Наприклад, йому пропонується зважувати протягом тижня сміття, що викидає родина, вимірювати кількість витраченої води чи порахувати рослини, які є в нього вдома. Показники вимірювань і підсумки досліджень обов'язково обговорюються членами екокоманди або малої групи, а потім всім класом. Такий зворотній зв'язок дозволяє учням усві-

домити свій вплив на навколишнє середовище. Після завершення вивчення теми учень має повторити вимірювання і зафіксувати зміни, що відбулися протягом місяця (в який вивчається тема).

Учителю під час організації аудитів варто звертати увагу дітей на чесність їхніх відповідей, оскільки результати аудитів одного учня не порівнюються з результатами інших і не оцінюються у шкільних балах. Ця робота ні в якому разі не передбачає змагальності учнів.

5. Організація роботи учнів у малих групах постійного складу

Протягом навчального року учні працюють у малих групах постійного складу (по 5–6 осіб) – екокомандах. Вони створюються під час другого уроку курсу. Взаємовідносини учнів у малих групах починають врегульовуватися за допомогою правил групової взаємодії, поданих у посібнику. Однак вчителю бажано приділяти систематичну спеціальну увагу атмосфері, що панує всередині кожної з екокоманд. З цією метою бажано спостерігати за взаємовідносинами учнів під час роботи на уроці, заохочувати їх до колективних зусиль, підтримувати дух взаємоповаги та взаємодопомоги.

Важливо також заохочувати колективну працю учнів в екокомандах і шляхом спеціального оцінювання саме колективних зусиль.

Протягом навчального року учні мають змінювати ролі в екокомандах. Кожен з них має спробувати себе в ролі лідера теми. Зрозуміло, що виконання цієї ролі потребує допомоги вчителя, особливо на початковому етапі.

6. Особливості діяльності вчителя – викладача курсу

Діяльність учителя й учня на уроках курсу має свої особливості. Передусім вона базується на інтенсивній та взаємоприйнятній співпраці з учнями.

Потенціал змісту курсу щодо розвитку навчально-пізнавальної самостійності школярів забезпечується виконанням учителем особливих функцій, а саме:

- пропагандиста і агітатора (долучає учнів до діяльності, мотивує, надихає, підтримує, заохочує, спрямовує до реалізації поставленої мети);

- носія інформації (володіє знаннями та вміннями в кількох галузях, надає індивідуальні та групові консультації);
- радника (допомагає учням знайти оптимальний напрям діяльності відповідно до їхніх психологічних, соціальних, пізнавальних потреб);
- керівника (організовує діяльність учнів, створює для неї відповідні умови, забезпечує необхідними ресурсами, підтримує контакт з батьками та іншими учасниками освітнього процесу);
- координатора (допомагає учням виконувати роботу відповідно запланованому, сприяє налагодженню контактів між усіма учасниками екокоманди, підтримує зворотній зв'язок);
- експерта (аналізує процес і результати виконаного).

Найважливішим для педагога є бачення цілісного процесу діяльності учнів, прогнозування її результатів. Тому спочатку вчителю самому варто знайти відповіді на низку питань, а саме:

1. Для чого організується діяльність?
2. Які дії мають бути опановані учнями?
3. Як буде використовуватись одержаний досвід?
4. Чи зрозумілою для учнів буде висунута проблема? Чи буде вона доступною для вирішення? Чи зацікавить дітей?
5. Яких методичних та організаційних вимог слід дотримуватись для реалізації задуму?
6. Якою мірою кожен з учнів зможе реалізувати себе в обраній темі?
7. Які знання й уміння потрібні учням для роботи? Якими новими вміннями і навичками вони оволодіють у процесі діяльності?
8. Що необхідно підготувати до початку кожного заняття?
9. Яким чином залучити до спільної праці батьків та інших членів громади?

Коли педагог висуває перед учнями проблему, то має донести до їхньої свідомості, по-перше, важливість розв'язання завдань уроків для сталого розвитку в конкретній ситуації; по-друге, допомогти усвідомити власну зацікавленість та виявити готовність брати участь у спільній роботі. Цьому сприяє створення позитивної, емоційно забарвленої атмосфери, що стимулюватиме дітей до активної взаємодії. Учитель дає зрозуміти, що відповідний результат можна одержати за умов оперативності, узгодженості дій, цілеспрямованості, активності, дослідницького підходу до діяльності.

7. Портфоліо як засіб фіксації досягнень учнів

Реалізація провідних засад освіти для сталого розвитку на уроках курсу зорієнтовує навчально-пізнавальний процес на формування й розвиток здатності учня застосовувати набуті вміння у практичній діяльності. У зв'язку з цим фіксація досягнень учнів відбувається не у вигляді репродукції учнем інформації, а у формі створеного ним самостійно продукту, що має суб'єктивну чи суспільну значущість. Таким чином зумовлюється пріоритетність самоконтролю і самооцінювання учнями результатів власної діяльності.

Одним із ефективних засобів фіксації учнем своїх досягнень виступає *портфоліо*. Це колекція робіт, яка демонструє зусилля кожного учня, його прогрес і досягнення в освоєнні дій.

Доцільність створення портфоліо зумовлюється властивістю такої форми відображати:

- динаміку розвитку особистості учня по відношенню до виявлених результатів;
- його ставлення до змісту діяльності;
- результати діяльності;
- індивідуальні можливості, вміння й інтереси;
- рівень рефлексії і самооцінювання учнем власних дій.

Таким чином, у процесі створення портфоліо стимулюється суб'єктна активність школяра.

Портфоліо укладається у довільній формі. Наприклад, це може бути звичайна папка-скоросшивач, у яку складаються матеріали, одержані у процесі опрацювання тематичного блоку (інформаційні тексти, результати аудитів, матеріали екскурсій і навчальних проєктів, малюнки, фотографії тощо). Важливо, щоб зміст папки відобразив успіхи у діяльності учнів.

До структури портфоліо, зокрема, можуть входити такі розділи: «Мій портрет (самопрезентація)»; «Скарбничка (інформація)»; «Творчий доробок (робочі матеріали)»; «Досягнення (матеріали, які підтверджують успіхи учнів) тощо.

Організуючи роботу над створенням портфоліо, слід пам'ятати, що на перший план висувається не естетичність і зовнішня привабливість матеріалів, а їхня практична цінність для учня.

Урахування зазначених особливостей організації навчально-пізнавальної і практичної діяльності учнів дозволить ефективно реалізувати принципи освіти для сталого розвитку.

Розділ III. ЯК ПРОВОДИТИ УРОКИ З КУРСУ

ТЕМА 1. ВСТУП.

Після опрацювання теми учні зможуть:

- **розповідати** про мету і зміст навчального курсу та про те, що очікується від нього/неї під час його вивчення;
- своїми словами **визначати поняття** сталий розвиток, екологічний слід, невідновлювані ресурси;
- **пояснювати**, які є екологічні проблеми громади та людства у цілому, як вони пов'язані із стилем життя людей;
- проводити дослідження власного стилю життя за допомогою аудиту.

Зустріч перша. МИ І НАШЕ МАЙБУТНЄ

Обладнання

Аркуші паперу (формату А4), олівці або фломастери на кожного учня.

Як організувати роботу

Вступна частина

Поставте перед учнями запитання підручника: чи замислювався Ти коли-небудь про майбутнє всієї планети, усього людства? Що чекає на всіх нас років через 100 або 200? Яким ти уявляєш майбутнє планети?

Вислухайте відповіді 2–3 учнів з кожного питання. Скориставшись останнім питанням, перейдіть до виконання малюнків.

Роздайте учням папір та олівці і запросіть їх намалювати майбутнє. Відведіть на виконання малюнку до 5 хв., наголосивши на тому, що уміння малювати не є важливим, – головне – це передати ідею, а для цього можна скористатись будь-якими уявними позначками.

Запропонуйте учням представити свої малюнки. Розвішуйте малюнки на дошці у певному порядку: з одного боку (наприклад зліва) розташуйте малюнки, на яких бачення майбутнього є негативним, з іншого – ті, де представлена позитивна картина майбутнього. Посередині розміщуйте ті, автори яких представили обидва варіанти майбутнього. Вислухайте 10–12 авторів малюнків. Потім зверніть увагу учнів на розташування малюнків і попросіть решту

просто передати малюнки, попередивши, де ви маєте їх розташувати.

Поставте перед учнями запитання: яке враження створюють на них ці малюнки? Які думки викликала ця робота?

Всього на вступну частину уроку відведіть до 10 хв.

Основна частина

Запросіть учнів прочитати завдання, яке треба виконувати під час читання тексту. Наголосіть на необхідності пам'ятати про нього під час читання. Дайте учням 3–4 хв. на читання тексту (краще прочитати його вголос ланцюжком). Потім запитайте учнів:

- Що таке сталий розвиток?
- Чого він вимагає від кожного мешканця Землі?
- Що таке екологічний слід?
- Як його порахувати?
- Яким має бути екологічний слід, щоб нам вистачило однієї планети?
- Як пов'язані екологічний слід і сталий розвиток?
- Потім поверніться до виконання завдання до тексту і вислухайте думки 5–6 учнів.

Далі організуйте роботу над текстом «Як будемо працювати» шляхом читання учнями його вголос по одному пункту по черзі, знайомлячи однокласників з ними (3 хв.).

Підсумкова частина

Попросіть учнів скласти три речення, що пояснюють, чому участь кожного є важливою для планети. Обговоріть результати роботи з однокласниками в загальному колі.

Добрі поради

Перший урок носить мотиваційний характер. Його головне завдання – посягти бажання в учнів жити за принципами сталого розвитку. Завданням уроку та курсу в цілому не є надання учням певних знань та перевірка їх засвоєння. Залучення родин учнів, їхня підтримка є надзвичайно бажаними.

Зустріч друга. СТАРТ

Обладнання

Аркуші паперу (формату А4), кольорові олівці і маркери, форми аудита (за можливості).

Як організувати роботу

Вступна частина

Поясніть учням, що протягом року вони будуть працювати у малих групах постійного складу – екокомандах, що створюватимуть прямо зараз. Об'єднайте учнів в екокоманди з 5–6 осіб за допомогою жеребкування. Об'єднання в групи здійснюється за принципом випадковості, тобто *не варто формувати команди спеціально!* Здійснити це можна, запропонувавши учням вибрати картки з різними малюнками, фігурами, аркушики кольорового паперу тощо та об'єднавши тих, хто обрав однакові.

Запропонуйте учням пересісти так, щоб члени екокоманди сиділи разом. У цих групах запросіть їх познайомитись одне з одним за допомогою гри „Приховані скарби” (опис гри – в посібнику для учнів) та скласти список скарбів екокоманди.

Хай кожна команда придумає собі назву і обговорить, під яким девізом вони б хотіли працювати.

Після завершення роботи в екокомандах запропонуйте їм представити свої команди класу.

Запросіть учнів записати інформацію про свою команду у зошити за зразком підручника.

Скажіть, що старт роботи на курсом відбувся успішно і привітайте новонароджені екокоманди.

Основна частина

Поясніть учням, що значна частина нашого курсу буде пов'язана з дослідженнями власного способу життя. Такі дослідження будуть носити вимірjuвальний та оцінювальний характер, тому ми називаємо їх **аудитом**. Такі аудити будуть проводитись як в класі, так і, протягом року, вдома по кожній темі, що вивчатиметься.

Запросіть учнів, працюючи індивідуально, дослідити свій спосіб життя, відповідаючи на запитання класного аудиту. Запропонуйте їм відкрити посібники та заповнити олівцем анкету класного аудиту протягом 5 хвилин. Ви можете також заздалегідь приготувати окремі аркуші із роздрукованими копіями аудиту. Це зручно, оскільки ви маєте дати учням таке саме завдання наприкінці курсу.

Виконуючи завдання, вони мають обвести відповідь „так“ чи „ні“ або оцінити рівень того, наскільки згодні з тим твердженням, що є в анкеті, обираючи одну з цифр від 1 до 5 (заповнювати треба лише незафарбовані клітинки).

Поясніть учням, що відповідати на питання потрібно чесно, але не витрачаючи багато часу на обмірковування. Якщо учням будуть незрозумілі запитання, вони можуть звернутись до вчителя.

Вчителеві рекомендуємо також заповнити цей аудит за-далегідь перед уроком.

АУДИТ

Твердження	1	2	3	4	5	Так	Ні
Що я і моя родина робимо з відходами?							
Я знаю, які відходи можуть бути перероблені в моєму районі							
Ми сортуємо сміття для переробки							
Як економити папір?							
Я збираю використаний папір							
Я використовую його ще раз з іншого боку							
Що я роблю з органічними відходами?							
Я знаю, що таке компост							
Я знаю правила компостування							
Ми компостуємо наші органічні відходи							
Куди я складаю свої покупки?							
Я складаю свої покупки в пакети, які мені дає продавець							
Я ношу з собою сумку для покупок							
Що я й моя родина робимо зі старими речами?							
Ми переглядаємо вдома речі, які потребують ремонту							
У мене є план щодо того, як їх полагодити та використати ще раз							
Я використовую кілька разів пакети, пляшки для зберігання та переносу чогось							

Твердження	1	2	3	4	5	Так	Ні
Що я й моя родина робимо, щоб у нашій оселі не нагромаджувалося сміття?							
Я зупиняюся й добре обмірковую, перш ніж купити що-небудь							
Я обираю собі подарунки на день народження й інші свята так, щоб не накопичувати речі, які потім будуть викинуті як непотрібні							
Я думаю про навколишнє середовище, коли шукаю подарунки для друзів							
Як я й моя родина ставимося до використання електроенергії?							
Я вимикаю світло, коли в кімнаті нікого немає							
Я вимикаю прилади, що не використовуються							
Я знаю, які звичайні лампочки в моїй оселі можна замінити на економніші							
Я знаю, які магазини продають економні лампочки і скільки вони коштують							
Наша родина має план щодо заміни лампочок на економніші							
За допомогою чого я пересуваюся?							
Я знаю, наскільки різний транспорт забруднює повітря							
Я використовую велосипед або ходжу пішки, коли це можливо							
Як я й моя родина ставимося до використання води?							
Я перевіряю, чи не підтікає якийсь кран у моїй оселі чи на вулиці							
Я маю план усунення всіх протікань у кранах							
Я стараюся закривати кран, коли умиваюся й чищу зуби							
Коли я мию посуд, то швидко полощу його							
Коли я миюся, то намагаюся використати якнайменше води							

Твердження	1	2	3	4	5	Так	Ні
Коли я поливаю рослини чи город, намагаюся не використовувати воду даремно							
Якщо я беру воду з криниці або джерела, то дбаю про його чистоту							
Перебуваючи біля річки чи озера, я прагну зберегти воду чистою							
Як я дбаю про рослини?							
Я пікуюся вдома мінімум про одну рослину							
Я посадив (посадила) мінімум одне дерево							
Я пікуюся про одне нове дерево поблизу своєї оселі							
Як я пікуюся про своє здоров'я?							
Я намагаюся купувати продукти з екологічними позначками							
Я вживаю вегетаріанську їжу							
У нашої родини є улюблені місця для відпочинку на природі							
Я знаю гарні місця біля оселі, де можна поспілкуватися з природою							
Я щодня гуляю на природі							
Як складаються мої стосунки з людьми?							
Я маю багато друзів							
Я намагаюся підтримувати добрі стосунки з усіма людьми, які мене оточують							
Що я й мої друзі робимо для громади?							
Ми прибрали певну територію від сміття							
Ми запланували акцію з очищення території від сміття							
Ми плануємо постійне прибирання сміття в майбутньому							

Після завершення заповнення аудиту запропонуйте учням обговорити результати заповнення у загальному колі за питаннями:

- Чи на всі питання ви відповіли?
- Які з них здалися вам найбільш цікавими?
- Які були незрозумілими?
- Як ви думаєте, навіщо ми це робили?
- Який зв'язок між цими питаннями і завданнями нашого курсу?

Щоб зробити зустрічі екокоманд на уроці ефективними, запросіть учнів дотримуватись певних правил і порядку дій. Для цього запросіть їх ознайомитись з рекомендаціями підручника. Нагадайте, що обговорення буде плідним, якщо дотримуватись таких правил (можна запросити дітей прочитати їх у підручнику вголос).

Запропонуйте учням, працюючи в групах, розподілити ролі, а потім виконати завдання із ознайомлення з текстом «**Які є обов'язки лідера теми**». Запросіть їх поглянути на теми, що будуть опрацьовуватись, та обрати для себе, у якій з них кожен(а) хотіли б бути лідером у своїй екокоманді. Разом в групах учні мають визначити лідерів тем і записати це в зошити за наведеним зразком.

Підсумкова частина

Поясніть учням, що участь в уроках для сталого розвитку потребуватиме від них деяких змін у поведінці та способі життя. Це може стосуватись і членів їхньої родини. Запросіть учнів до спільного складання листа до батьків. Це має бути інформативний лист про те, що вони розпочали таку роботу, прагнуть допомоги та підтримки від своєї родини. Текст листа має бути виключно персоналізованим, складеним від першої особи.

Цей лист учні мають дописати вдома і передати своїм батькам.

Скажіть учням, що домашнім завданням, окрім листа батькам, буде проведення домашнього аудиту з теми «Сміття», дайте необхідні пояснення.

Вчителеві рекомендуємо також заповнити цей аудит заздалегідь перед уроком, щоб бути готовим до запитань учнів.

ТЕМА 2. СМІТТЯ

Після опрацювання теми учні зможуть:

- **пояснювати**, чому сміття – це проблема людства, як пов'язана ця тема зі сталим розвитком, з власними уявленнями щодо майбутнього і способом життя людей;
- **розповідати** про проблеми, пов'язані з досліджуваною темою, на прикладі власного району (місця проживання);
- **досліджувати** кількість відходів у власній родині;
- **планувати та виконувати** дії, спрямовані на зменшення відходів у власній родині;
- **працювати** в малих групах;
- **проводити** інтерв'ю, документування й розрахунки та оцінку екологічних й економічних витрат, пов'язаних з вибором способу життя;
- **мотивувати** себе й інших свідомо робити вибір життєвого стилю і змінювати поведінку.

Зустріч перша. ЧОМУ І ЯК ПОТРІБНО СКОРОЧУВАТИ КІЛЬКІСТЬ СМІТТЯ

Обладнання

Великі аркуші паперу формату А4 чи А3, крейди/маркери для кожної екокоманди.

Як організувати роботу

Вступна частина

Візьміть у дітей, скориставшись уявним мікрофоном, коротке інтерв'ю з питання: Чи є проблема сміття важливою для людства, чому? (3 хв.)

Представте кілька причин вивчення теми, обґрунтовуючи її важливість, наприклад:

- Кількість відходів, що людство виробляє, визначає кількість ресурсів, що розтрачуються (викидаються).
- Багато чого з того, що ми називаємо відходами, містить цінні матеріали/ ресурси.
- Частина відходів небезпечна для навколишнього середовища і людини.
- Скоротити кількість відходів легко.

Важливо хоча б одну з причин пов'язати з місцевою ситуацією, зробивши її близькою дітям (2 хв.).

Скажіть, що саме тому, що сміття є проблемою кожної людини і важливо знати, як долати цю проблему самим, ми будемо обговорювати цю тему. Оголосіть тему першого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запропонуйте учням опрацювати текст «**Як отримати користь з некорисного**» за інструкцією підручника: сформулювати протягом 3–4 хвилин 2–3 основні думки та записати їх в зошит. Після опрацювання тексту запросіть учнів, які бажають, представити результати роботи класу (до 7 хв.).

Запросіть учнів об'єднатись в екокоманди, і хай лідер теми в кожній екокоманді зробить свій вступ, використовуючи інформацію підручника, а також знайдену самостійно (до 5 хв.).

Представте учням план дій з теми, тобто запропоновані у підручнику заходи для зміни звичок. Для цього запропонуйте кожній групі вголос прочитати опис однієї чи двох дій (у залежності від кількості груп) у відповідному тексті підручника і підготуватися до представлення цієї інформації класу (3 хв.). Лідер теми має визначити доповідача. Доповідачі від груп представляють кожен дію класу (до 7 хв.).

Розкажіть про ваш власний досвід роботи з відходами (1 хв.).

Запросіть кожного учня індивідуально розглянути можливість застосування нових звичок, обрати придатні для нього особисто (3 хв.) і записати у вигляді плану. Запропонуйте учням представити і обговорити в екокомандах складені індивідуальні плани, а також необхідність командної підтримки їхньої реалізації (7 хв.).

Після завершення командної роботи дайте відповіді на запитання, що виникли (2–3 хв.).

Запитайте учнів, чи провели вони вимірювання за домашнім аудитом, які складності зустрілись під час роботи і як вони їх подолали.

Заключна частина

Урок завершується обговоренням індивідуальної та командної роботи та оцінкою її результатів за питаннями:

- Які думки і почуття у вас виникли під час зустрічі?

- Що ви могли б назвати її „відкриттям“?
- Що хочеться зробити негайно?
- Що ви відразу розповісте своїм рідним і знайомим?

На завершення нагадайте учням про необхідність вдома скласти індивідуальний план дій з теми та розпочати його виконання.

Зустріч друга. ЯКІ ТВОЇ ПЕРШІ КРОКИ ДО ЗМІН

Обладнання

Великий аркуш паперу та маркери.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів ви можете розповісти їм притчу:

Одного ранку на березі океану старий збирав морських зірочок, яких викинуло на пісок припливом, і кидав їх у воду. Це побачив хлопчик, який грався неподалік.

– Що ти робиш, дідусю? – запитав хлопчик.

– Допмагаю зірочкам вижити, – відповів старий.

– Адже ти можеш врятувати лише кілька десятків, а їх на березі океану гинуть тисячі? Яка різниця, скільки їх ти врятуєш?

– Є різниця саме для цієї, – відповів старий і кинув зірочку, яку тримав у руці, в воду.

Запитайте учнів:

- Як ви думаєте, чого вчить нас ця притча?
- Як вона пов'язана з нашим курсом?

Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Сміття».

Оголосіть тему другого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Об'єднайте учнів в екокоманди і запропонуйте обговорити (до 7 хвилин):

- Які дії ви почали виконувати?
- Які результати отримали?
- Які труднощі у вас виникли і як ви їх долали?

Слідкуйте за обговоренням, лідер теми має надавати слово послідовно, по черзі кожному з учнів. Наприкінці учні мають узагальнити результати обговорення і підготуватись до їх представлення (за зразком, наприклад: «Члени нашої групи почали... Нам

вдалося... Проте у (далі індивідуальні приклади)... у членів групи були такі складності... тощо).

Після завершення обговорення кожен з лідерів теми (або доповідач) має презентувати результати групової роботи. Доповідач кожної екокоманди має розповісти про обговорені питання, цікаві думки, висловлені під час роботи, і зміни, що відбулися в їхньому житті та поведінці (до 10 хв.).

Завершіть обговорення в загальному колі, поміркувавши над питаннями: «Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї під час презентації результатів зустрічей екокоманд? Які саме?» (до 3 хв.)

Далі залучіть учнів до участі у мозковому штурмі з питання: «Що ще може зробити кожен з вас, ваша родина чи екокоманда для зменшення кількості сміття навколо нас?» (до 5 хв.) Стимулюйте прийняття учнями додаткових рішень.

Заключна частина

На завершення зустрічі обговоріть з учнями:

- Що нового ви дізналися сьогодні?
- Що було найбільш важливим під час зустрічі?
- Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї? Які саме?
- Про що ви б хотіли дізнатися більше?

Прокоментуйте домашнє завдання і запросіть учнів, працюючи в екокомандах чи індивідуально, знайти інформацію про цікаві методи поводження зі сміттям. Підготувати презентацію цієї інформації для однокласників і однокласниць потрібно у вигляді усного виступу, малюнка чи комп'ютерної презентації.

Нагадайте учням про необхідність виконання власного плану дій. За бажанням вони можуть доповнити його.

Зустріч третя. ЩО ЩЕ ТИ МОЖЕШ РОБИТИ ПО-ІНШОМУ

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів запропонуйте їм запитання: «Чи згодні ви з твердженням „І один у полі воїн“?» Запросіть піднятися тих, хто цілком згодний, залишитись на місцях тих, хто не згоден, і підняти руку тих, хто не може відповісти однозначно.

Надайте слово 2–3 бажаним коротко аргументувати свою позицію.

Запитайте, як пов'язане це твердження з темою, що ми опрацюємо?

Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Сміття».

Оголосіть тему третього уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запросіть екокоманди об'єднатись і провести обговорення результатів і досвіду, отриманого в результаті виконання роботи вдома. Зазначте, що сьогодні екокоманди проводять обговорення питань:

- Що змінилось у вашому поводженні зі сміттям?
- Що саме ви почали робити по-іншому?
- Чи вдалося зробити все заплановане, якщо ні, то чому?
- Чи задоволені ви досягнутими результатами?

Відведіть на роботу команд до 7–10 хв.

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 2 хв. Всього на цю роботу відведіть до 10 хв.

Підсумки цієї роботи протягом 3–5 хв. підведіть за питаннями:

- Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї під час презентації результатів зустрічей екокоманд? Які саме?
- Як вам працювалось в екокомандах?
- Що було найбільш складним? Як ви долали ці складності?

Потім запросіть бажаних учнів представити класові знайдену вдома інформацію. Після кожного виступу обговорюйте, які ідеї здалися вам важливими, які з них ви можете використати у власному житті.

Далі організуйте роботу в екокомандах над плакатами з корисними порадами щодо скорочення кількості сміття. Представте їх класові.

Після зустрічі оформіть виставку цих плакатів у школі.

Заключна частина

На завершення зустрічі обговоріть:

- Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї під час зустрічі? Які саме?
- Як вам працювалося в екокоманді? Чому?
- Що б ви хотіли наступного разу зробити по-іншому?

Наприкінці нагадайте учням про необхідність продовження роботи за індивідуальним планом та проведення повторного вимірювання за формою домашнього аудиту.

Дайте учням також завдання щодо підготовки до заключної зустрічі відповідно до посібника.

Зустріч четверта. ЩО ЗМІНИЛОСЬ У ТВОЄМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ

Обладнання

Папір, клей, ножиці, папір, маркери по кількості екокоманд, підготовчі матеріали для організації виставки.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів на цьому уроці запропонуйте екокомандам протягом 5–7 хв. оформити виставку «Корисне з некорисного» з принесених ними речей та фотографій.

Попросіть команди представити свою частину експозиції класові. Обговоріть, які думки та почуття виникли у них від почутого й побаченого, чи з'явилися нові ідеї щодо відходів у власному домі (7–10 хв.). Оголосіть тему уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Далі, працюючи в екокомандах, учні мають обговорити результати повторного аудиту за темою «Сміття». Чи вдалося їм скоротити кількість сміття, що викидається в родині? За рахунок чого?

Після цього результати кожної екокоманди презентуються класові.

Завершіть обговорення в загальному колі, поміркувавши над питаннями: «Чи з'явилися у когось нові ідеї щодо відходів у власному домі після цього обговорення? Які саме?»

Запросіть учнів попрацювати з формами самооцінювання. Їх можна перемалювати в зошит або заповнити олівцем. Результати цієї роботи оприлюднюються за бажанням. Запитайте учнів, чи задоволені вони їхніми результатами, і подякуйте їм за будь-яку відповідь (5 хв.).

Заключна частина

Запропонуйте учням знов попрацювати в екокоманді. Вони мають обговорити подальші плани й можливості для продовження діяльності щодо скорочення кількості сміття. Через 5 хв. лідер теми (або визначений ним доповідач) представляє результати обговорення класу. Всього на цю роботу відводиться до 10 хв.

Дайте учням завдання розмістити інформацію про свої результати опрацювання теми „Сміття” на веб-сайті **www.esd.org.ua**

Коротко скажіть учням про наступну тему та завдання для домашнього аудиту з неї (3–5 хв.).

ТЕМА 3. ВОДА

Після опрацювання теми учні зможуть:

- **пояснювати**, чому вода – це найважливіший ресурс та як пов’язана ця тема зі сталим розвитком, з власними уявленнями щодо майбутнього;
- **розповідати**, які проблеми людства пов’язані з водою, які дії можна втілювати для збереження води;
- **досліджувати** витрати води у власній родині;
- **планувати та реалізовувати** дії із заощадження води у власному житті;
- **висловлювати** своє ставлення до питань збереження води.

Зустріч перша. ЧОМУ І ЯК ПОТРІБНО БЕРЕГТИ ВОДУ

Обладнання

Великі аркуші паперу формату А4 чи А3, крейди/ маркери для кожної екокоманди.

Як організувати роботу

Вступна частина

Запитайте в учнів, як вони ставляться до твердження деяких політиків: «У середньовіччі люди воювали за землю, у ХХ столітті – за корисні копалини, у ХХІ столітті об’єктом військових конфліктів стане вода»? Поділіся своїми думками з однокласниками. Вислухайте 3–4 відповіді.

Представте кілька причин вивчення теми, обґрунтовуючи її важливість, наприклад:

- Немає води – немає життя.

- Самостійно знизити забруднення води – це легко.
- Заощаджувати воду – не складно.

Важливо хоча б одну з причин пов'язати з місцевою ситуацією, зробивши її близькою дітям (2 хв.).

Скажіть, що саме тому, що вода є проблемою кожної людини і важливо знати, як долати цю проблему самим, ми будемо обговорювати цю тему. Оголосіть тему першого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запропонуйте учням опрацювати текст «**Вода – це наше життя**» за інструкцією посібника. Запросіть учнів, які бажають, представити результати роботи класу (до 7–10 хв.).

Запросіть учнів об'єднатись в екокоманди і хай лідер теми в кожній екокоманді зробить свій вступ, використовуючи інформацію підручника, а також знайдену самостійно (до 5 хв.).

Представте учням план дій з теми, тобто запропоновані у підручнику заходи для зміни звичок. Для цього у кожній екокоманді лідер розподіляє завдання серед її членів: прочитати опис однієї з дій та підготуватись до представлення цієї дії команді (3 хв.). Потім лідер теми організовує обмін інформацією серед членів екокоманди (до 7 хв.). По закінченні роботи запитайте учнів, чи все зрозуміло, і надайте необхідні пояснення. Розкажіть про ваші власні стосунки з водою (2–3 хв.).

Запросіть кожного учня індивідуально розглянути можливість застосування нових звичок, обрати придатні для нього особисто (3 хв.) і записати в зошит у вигляді плану. Запропонуйте учням представити і обговорити в екокомандах складені індивідуальні плани, а також необхідність командної підтримки їхньої реалізації (7 хв.).

Після завершення командної роботи дайте відповіді на запитання, що виникли (2–3 хв.).

Запитайте учнів, чи провели вони вимірювання за домашнім аудитом, які складності зустрілись під час роботи і як вони їх подолали.

Підсумкова частина

Урок завершується обговоренням індивідуальної й командної роботи та оцінкою її результатів за питаннями:

- Які думки і почуття у вас виникли на початку роботи над цією темою?
- Що ви могли б назвати „відкриттям” цього уроку?
- Що хочеться зробити негайно?
- Що ви одразу розповісте своїм рідним і знайомим?
- Як вам працювалось в екокоманді?
- Чого ви навчились як майбутній лідер теми?

На завершення нагадайте учням про необхідність вдома скласти індивідуальний план дій з теми у зошиті та розпочати його виконання.

Зустріч друга. ЯКІ ТВОЇ ПЕРШІ КРОКИ ДО ЗМІН

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів ви можете провести змагання між рядами у класі, хто назве більше пісень, у яких зустрічається слово «вода». Обговоріть, як можна пояснити, чому на це слово натрапляємо в піснях так часто. Як ця вправа пов'язана з нашим курсом?

Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Вода». Оголосіть тему другого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Нагадайте учням, що на цьому уроці вони знов будуть проводити зустріч екокоманд для обговорення питань: які дії почали виконувати? Які результати отримали? З якими труднощами зіткнулися та як їх долали?

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 2 хв. Всього на цю роботу відведіть до 20 хв.

Далі організуйте 5–7-хвилинний мозковий штурм з питання: що ще можуть зробити кожен учень (ця), родина чи екокоманда

для зменшення кількості води, що споживається? Під час проведення мозкового штурму дотримуйтесь технології.

Стимулюйте прийняття учнями додаткових рішень.

Заключна частина

На завершення зустрічі обговоріть з учнями:

- що нового ви дізналися сьогодні?
- що було найбільш важливим під час зустрічі?
- чи з'явилися у вас нові думки, ідеї? Які саме?
- про що ви б хотіли дізнатися більше?

Прокоментуйте домашнє завдання і запросіть учнів, працюючи в екокомандах чи індивідуально, знайти інформацію про цікаві методи поводження з водою. Підготувати презентацію цієї інформації для однокласників і однокласниць потрібно у вигляді усного виступу, малюнка чи комп'ютерної презентації.

Нагадайте учням про необхідність виконання власного плану дій. За бажанням вони можуть доповнити його.

Зустріч третя. ЩО ЩЕ ТИ МОЖЕШ РОБИТИ ПО-ІНШОМУ

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів запропонуйте їм пригадати і назвати ланцюжком речі, у складі яких є вода. Запитайте, як пов'язане це з темою, що ми опрацьовуємо?

Відведіть на цю роботу не більше 5 хв.

Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Вода». Оголошіть тему уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запросіть екокоманди об'єднатись і провести обговорення результатів і досвіду, отриманого в результаті виконання роботи вдома. Зазначте, що сьогодні екокоманди проводять обговорення питань:

- Що змінилось у вашому поводженні з водою?
- Що саме ви почали робити по-іншому?

- Чи вдалося зробити все заплановане, якщо ні, то чому?
- Чи задоволені ви досягнутими результатами?

Відведіть на роботу команд до 7–10 хв.

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 2 хв. Всього на цю роботу відведіть до 10 хв.

Підсумки цієї роботи протягом 3–5 хв. підведіть за питаннями:

- Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї під час презентації результатів зустрічей екокоманд? Які саме?
- Як вам працювалось в екокомандах?
- Що було найбільш складним? Як ви долали ці складності?

Потім запросіть бажаючих учнів представити класові знайдену вдома інформацію. Після кожного виступу обговорюйте, які ідеї здалися вам важливими, які з них ви можете використати у власному житті.

Далі організуйте роботу в екокомандах над плакатами з рисними порадами щодо збереження води. Представте їх класові.

Після зустрічі розмістіть ці плакати в шкільних місцях водокористування.

Заклучна частина

На завершення зустрічі обговоріть:

- Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї під час зустрічі? Які саме?
- Як вам працювалося в екокоманді? Чому?
- Що б ви хотіли наступного разу зробити по-іншому?

Наприкінці нагадайте учням про необхідність продовження роботи за індивідуальним планом та проведення повторного вимірювання за формою домашнього аудиту.

Дайте учням також завдання щодо підготовки до заключної зустрічі відповідно до посібника.

Зустріч четверта. ЩО ЗМІНИЛОСЬ У ТВОЄМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ

Обладнання

Папір, маркери

Як організувати роботу

Вступна частина

Запропонуйте учням пригадати приказки та прислів'я, де говориться про цінність води. Обговоріть з ними, які потреби відображені у цій народній мудрості.

Запитайте, як пов'язані ці прислів'я з темою, що ми опрацюємо. Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Вода». Оголосіть тему уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Далі, працюючи в екокомандах, учні мають обговорити результати повторного аудиту за темою «Вода». Чи вдалося їм скоротити кількість споживання води в родині? За рахунок чого?

Після цього результати кожної екокоманди презентуються класові.

Завершіть обговорення в загальному колі, поміркувавши над питаннями: «Чи з'явилися у когось нові ідеї щодо економії води у власному домі після цього обговорення? Які саме?»

Запросіть учнів попрацювати з формами самооцінювання. Їх можна перемалювати в зошит або заповнити олівцем. Результати цієї роботи оприлюднюються за бажанням. Запитайте учнів, чи задовольняють їх такі результати, і подякуйте їм за будь-яку відповідь (5 хв.).

Заключна частина

Запропонуйте учням знов попрацювати в екокоманді. Вони мають обговорити подальші плани й можливості для продовження діяльності щодо скорочення кількості спожитої води. Через 5 хв. лідер теми (або визначений ним доповідач) представляє результати обговорення класу. Всього на цю роботу відводиться до 10 хв.

Дайте учням завдання розмістити інформацію про свої результати опрацювання теми «Вода» на веб-сайті **www.esd.org.ua**

Коротко скажіть учням про наступну тему та завдання для домашнього аудиту з неї (3–5 хв.).

ТЕМА 6. ЕНЕРГІЯ

Після опрацювання теми учні зможуть:

- **пояснювати**, чому використання енергії пов'язано зі сталим розвитком та з нашими уявленнями щодо майбутнього і способом життя людей;
- **розповідати** про проблеми, пов'язані з досліджуваною темою, на прикладі власного району (місця проживання);
- **досліджувати** витрати енергії власної родини;
- **планувати та виконувати** дії, спрямовані на заощадження енергії у власній родині;
- **мотивувати** себе та інших на збереження енергії.

Зустріч перша. ЧОМУ І ЯК ПОТРІБНО ЕКОНОМИТИ ЕНЕРГІЮ

Обладнання

Великі аркуші паперу формату А4 чи А3, кольорові крейди/маркери для кожної екокоманди.

Як організувати роботу

Вступна частина

Запросіть учнів до уявної космічної подорожі на планету, від якої тиждень тому перестали надходити сигнали. Причина – вичерпались всі енергетичні ресурси. Запропонуйте учням описати, що вони побачать на цій планеті, склавши звіт по одному реченню, продовжуючи одне одного, передаючи уявний мікрофон.

Представте кілька причин вивчення теми, обґрунтовуючи її важливість, наприклад:

- Енергія, що ми використовуємо, – це одна з основних причин наших екологічних проблем.
- Сьогодні ми переміщаємося на значно більш тривалі відстані, чим попередні покоління. Подорожі і транспорт складають велику частину «енергетичного бюджету».
- Заощаджувати енергію і гроші – це легко.
- Найбільший внесок, що ми можемо зробити для зменшення забруднення повітря, запобігання глобального потепління й інших екологічних проблем – це навчитися ефективно використовувати енергію.

Важливо хоча б одну з причин пов'язати з місцевою ситуацією, зробивши її близькою дітям (2 хв.).

Скажіть, що саме тому, що ощадливе використання енергії є проблемою кожної людини і важливо знати, як долати цю проблему самим, ми будемо обговорювати цю тему.

Оголосіть тему першого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запропонуйте учням опрацювати текст «**Економити енергію – це розумно**» за інструкцією підручника. Запросіть учнів, які бажають, представити результати роботи класу (до 7 хв.).

Запросіть учнів об'єднатись в екокоманди, і хай лідер теми в кожній екокоманді зробить свій вступ, використовуючи інформацію підручника, а також знайдену самостійно (до 5 хв.).

Представте учням план дій з теми. Для цього запропонуйте їм, працюючи в екокоманді, прочитати вголос опис однієї з дій у тексті посібника і зробити малюнок, що її ілюструє. Потім хай кожна екокоманда покаже малюнок однокласникам, і попросіть їх описати зображувану вами дію. На завершення екокоманда – автор малюнка має прокоментувати відповіді інших на основі тексту.

Після завершення командної роботи дайте відповіді на запитання, що виникли (до 15–18 хв.).

Запросіть кожного учня індивідуально розглянути можливість застосування нових звичок, обрати придатні для нього особисто (3 хв.) і записати в зошит у вигляді плану. Запропонуйте учням представити і обговорити в екокомандах складені індивідуальні плани, а також необхідність командної підтримки їхньої реалізації (7 хв.).

Запитайте учнів, чи провели вони вимірювання за домашнім аудитом, які складності зустрілись під час роботи і як вони їх подолали.

Підсумкова частина

Урок завершується обговоренням індивідуальної та командної роботи та оцінкою її результатів за питаннями:

- Чи була для вас якась інформація цієї зустрічі новою або несподіваною?
- Що ви вважаєте найкориснішим для себе та своєї родини?
- Що під час зустрічі вас засмутило чи схвилювало?

На завершення нагадайте учням про необхідність вдома скласти індивідуальний план дій з теми у зошиті та розпочати його виконання, а також виконати додаткові дослідження.

Зустріч друга. ЯКІ ТВОЇ ПЕРШІ КРОКИ ДО ЗМІН

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів ви можете повісити на дошку фотографію чи малюнок нічного міста і запитати учнів, які почуття і думки викликає у них ця фотографія. Відповіді учнів не коментуються і не обговорюються. Дякуйте учням за будь-які ідеї. Потім запитайте:

- Які ідеї, висловлені під час обговорення та мозкового штурму в групах, виявилися для вас найбільш цікавими?
- Про які цікаві ідеї ви розкажете іншим?
- Чим ви хотіли б доповнити свій план дій?
- Про що ви б хотіли дізнатися більше?

Прокоментуйте домашнє завдання і запросіть учнів, працюючи в екокомандах чи індивідуально, знайти інформацію про цікаві методи споживання енергії і додаткові джерела енергії. Підготувати презентацію цієї інформації для однокласників і однокласниць можна у вигляді усного виступу, малюнка чи комп'ютерної презентації.

Нагадайте учням про необхідність виконання власного плану дій. За бажанням вони можуть доповнити його.

Зустріч третя. ЩО ЩЕ ТИ МОЖЕШ РОБИТИ ПО-ІНШОМУ

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів запропонуйте їм пригадати всі електричні прилади, що є у них вдома, і назвати їх по черзі.

Запитайте, як ця вправа пов'язана з темою, що ми опрацюємо. Оголосіть тему третього уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запросіть екокоманди об'єднатись і провести обговорення результатів і досвіду, отриманого в результаті виконання роботи вдома. Зазначте, що сьогодні екокоманди проводять обговорення питань:

- Що змінилось у вашому поводженні з енергією?
- Що саме ви почали робити по-іншому?
- Чи вдалося зробити все заплановане, якщо ні, то чому?
- Чи задоволені ви досягнутими результатами?

Відведіть на роботу команд до 7–10 хв.

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 2 хв. Всього на цю роботу відведіть до 10 хв.

Підсумки цієї роботи протягом 3–5 хв. підведіть за питаннями:

- Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї під час презентації результатів зустрічей екокоманд? Які саме?
- Як вам працювалось в екокомандах?
- Що було найбільш складним? Як ви долали ці складності?

Потім запросіть бажаючих учнів представити класові знайдену вдома інформацію. Після кожного виступу обговорюйте, які ідеї здалися вам важливими, які з них ви можете використати у власному житті.

Далі організуйте роботу в екокомандах над плакатами з корисними порадами щодо заощадження енергії. Представте їх класові.

Після зустрічі розмістіть ці плакати біля вимикачів і розеток у школі та вдома.

Заключна частина

На завершення зустрічі обговоріть:

- Яка діяльність здалася вам найцікавішою?
- Чи виникли у вас нові ідеї щодо вашого власного плану дій?
- Чи був цей урок корисним для вас? Чому?

Наприкінці нагадайте учням про необхідність продовження роботи за індивідуальним планом та проведення повторного вимірювання за формою домашнього аудиту.

Дайте учням також завдання щодо підготовки до заключної зустрічі відповідно до посібника.

Зустріч четверта. ЩО ЗМІНИЛОСЬ У ТВОЕМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів запропонуйте їм скласти віршик, граючи у буриме. Необхідно використати рими:

*Не сиджу – бережу,
Помічаю – вимикаю.*

Вислухайте декількох учнів за їхнім бажанням.

Запитайте учнів, які думки, почуття викликала у них ця робота. Чи з'явилися у когось нові ідеї щодо енергозбереження у власному домі? (5 хв.)

Спитайте, як ця вправа пов'язана з нашим курсом. Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Енергія». Оголосіть тему уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Далі, працюючи в екокомандах, учні мають обговорити результати повторного аудиту за темою «Енергія». Чи вдалося їм скоротити кількість споживання енергії в родині? За рахунок чого?

Після цього результати кожної екокоманди презентуються класові.

Завершіть обговорення в загальному колі, поміркувавши над питаннями: «Чи з'явилися у когось нові ідеї щодо економії енергії у власному домі після цього обговорення? Які саме?»

Запросіть учнів попрацювати з формами самооцінювання. Їх можна перемалювати в зошит або заповнити олівцем. Результати цієї роботи оприлюднюються за бажанням. Запитайте учнів, чи задовольняють їх такі результати, і подякуйте їм за будь-яку відповідь (5 хв.).

Заключна частина

Запропонуйте учням знов попрацювати в екокоманді. Вони мають обговорити подальші плани й можливості для зменшення витрат енергії та скласти список своїх намірів.

Через 5 хв. лідер теми (або визначений ним доповідач) представляє результати обговорення класу. Всього на цю роботу відводиться до 10 хв.

Дайте учням завдання розмістити інформацію про свої результати опрацювання теми „Енергія” на веб-сайті www.esd.org.ua.

Коротко скажіть учням про наступну тему.

ТЕМА 5. СТОСУНКИ

Після опрацювання теми учні зможуть:

- **пояснювати**, чому стосунки з оточуючими – це важливо та як пов’язана ця тема зі сталим розвитком і з власними уявленнями щодо майбутнього;
- **розповідати**, які проблеми виникають під час спілкування з людьми, які дії можна втілювати, щоб покращувати свої стосунки з оточуючими в школі та вдома;
- **досліджувати** власні стосунки;
- **планувати та реалізовувати** дії із покращення відносин з людьми у власному житті;
- **висловлювати** своє ставлення до стосунків з людьми та його значення для життя.

Зустріч перша. ЧОМУ І ЯК ВАРТО ДБАТИ ПРО ГАРНІ СТОСУНКИ З ІНШИМИ

Обладнання

Аркуші паперу А4, конверти по кількості учнів.

Як організувати роботу

Вступна частина

Напишіть на дошці або плакаті вислів А. де Сент-Екзюпері „Єдина дійсна розкіш у світі – це розкіш людського спілкування” і запропонуйте дітям прокоментувати його (3 хв.).

Представте причини вивчення теми, обґрунтовуючи її важливість:

- Найважливіше для сталого розвитку – це самі люди.
- Одна з базових потреб людини – це потреба у спілкуванні.
- Успіх спілкування залежить від простих речей, але вони всі важливі.

- Психологічна атмосфера, що оточує людину, обумовлює її здоров'я і розвиток.
- Конфлікти між людьми можуть спричиняти війни і бути небезпечними для існування людства (2–3 хв.).

Скажіть, що саме тому, що налагодження гарних стосунків з оточуючими важливо для кожної людини. Треба знати, як долати цю проблему самим, тому ми будемо обговорювати цю тему.

Оголосіть тему першого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запропонуйте учням опрацювати текст «**Чому стосунки – це важливо**» за інструкцією підручника. Запросіть учнів, які бажають, представити результати роботи класу (до 5 хв.).

Запросіть учнів об'єднатись в екокоманди, і хай лідер теми в кожній екокоманді зробить свій вступ, використовуючи інформацію підручника, а також знайдену самостійно (до 5 хв.).

Запросіть учнів зробити вправу „Я та інші“, користуючись інструкцією підручника. Вам треба вести її від одного етапу до іншого таким чином, щоб учні починали кожен етап одночасно. Якщо необхідно, давайте пояснення. Наприкінці зберіть в учнів конверти для зберігання у себе. Пам'ятайте про конфіденційність! Відведіть на цю роботу до 15 хв.

Проведіть з учнями вправу „Активне слухання“. Відведіть на це до 15 хв.

Опрацюйте з учнями першу дію з „Плану дій“ до цієї теми.

Запросіть кожного учня індивідуально вдома розглянути можливість застосування нових звичок і розпочати отримання відповідного досвіду. Нагадайте про необхідність знайти партнерів для опрацювання теми (1 хв.).

Заключна частина

Урок завершується обговоренням індивідуальної та командної роботи та оцінкою її результатів за питаннями:

- Чи була для вас якась інформація цієї зустрічі новою або несподіваною?
- Що ви вважаєте найкориснішим для себе і своїх друзів?
- Що під час зустрічі вас засмутило чи схвилювало?

Нагадайте учням, що протягом тижня їм треба звернутися до дії, опрацьованої під час зустрічі, розглянути можливість застосу-

вання нової звички та здобуття досвіду активного слухання. Попросіть їх також згадати про людей, з якими вони хотіли би покращити стосунки, і спробувати використати активне слухання у спілкуванні з ними.

Зустріч друга. ЯКІ ТВОЇ ПЕРШІ КРОКИ ДО ЗМІН

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів ви можете запропонувати їм вправу „Знайомство”. Запросіть їх по черзі назвати своє ім'я і одну позитивну рису їхнього характеру, яка починається на одну з літер імені. Візьміть участь у вправі самі.

Після закінчення запитайте учнів:

- Які думки викликала у вас ця вправа?
- Чи було вам цікаво, чому?
- Як вона пов'язана з нашою темою?

Всього відведіть на це до 10 хвилин.

Спитайте, як ця вправа пов'язана з нашим курсом. Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Стосунки». Оголосіть тему другого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Нагадайте учням, що на цьому уроці вони знов будуть проводити зустріч екокоманд для обговорення питань: як вони почали виконувати дію? Які результати отримали? З якими труднощами зіткнулися та як їх долали?

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 1 хв. Всього на цю роботу відведіть до 10 хв.

Запросіть учнів до вправи „стереотипи”. Відведіть на неї до 10–12 хв., діючи за інструкцією посібника.

Опрацюйте з учнями другу дію з „Плану дій” до цієї теми.

Запропонуйте учням вправу „Шакал чи жираф”. Прочитайте з ними попередню інформацію та інструкцію в підручнику (2 хв.). Запропонуйте в групах обговорити відповідні приклади з життя

протягом 5 хв. Хай групи представлять по одному прикладу у загальному колі (до 6 хв.).

Опрацюйте з учнями третю дію з „Плану дій” до цієї теми.

Заклучна частина

На завершення зустрічі обговоріть з учнями:

- Чи була для вас якась інформація цієї зустрічі новою або несподіваною?
- Що ви вважаєте найбільш корисним для себе і своїх друзів?
- Що під час зустрічі вас засмутило чи схвилювало?

Прокоментуйте домашнє завдання, подане у посібнику. Запросіть учнів, працюючи в екокомандах чи індивідуально, знайти інформацію про цікаві методи змінити стосунки з оточуючими і підготувати презентацію цієї інформації для однокласників і однокласниць у вигляді усного виступу, малюнка чи комп’ютерної презентації.

Нагадайте учням про необхідність виконання власного плану дій. За бажанням вони можуть доповнити його.

Зустріч третя. ЩО ЩЕ ТИ МОЖЕШ РОБИТИ ПО-ІНШОМУ

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів запропонуйте їм вправу „Крок назустріч”.

Запитайте, як пов’язане це з темою, що ми опрацьовуємо?

Оголосіть тему уроку і його очікувані результати.

Відведіть на цю роботу не більше 10 хв.

Основна частина

Запросіть учнів взяти участь у вправі „Я-ТИ повідомлення”. Проведіть вправу за інструкцією.

Вправа складається з кількох етапів:

Почніть із пояснення, що в конфлікті партнери можуть застосовувати вербальні прийоми "Я-повідомлення" і "Ти-повідомлення", пов’язані як з побудовою речення, так і з визначенням

головного суб'єкта, на якому зосереджується увага в цьому реченні.

"Ти-повідомлення" завжди веде до поглиблення конфлікту. "Я-повідомлення" – це перший крок до позитивного розв'язання конфлікту.

Щоб ознайомити присутніх з концепцією "Ти-повідомлення", запропонуйте їм невеличку сценку з повсякденного життя.

Нехай "актори" використають "Ти-повідомлення" для звинувачення когось в егоїзмі, недбалості, жадобі, жорстокості, неувважності та здійснять словесну атаку.

Людина, яку звинувачуватимуть, має розлютиться й зайняти оборонну позицію.

Запитайте в групи: що ви відчували під час перегляду сценки? До яких наслідків веде "Ти-повідомлення"?

Далі розіграйте сценку "Я-повідомлення". У такому варіанті один з "акторів" проносить через себе емоції співрозмовника, постійно вживаючи слова "я хвилювався (хвилювалася) за тебе", "мені шкода..."

Знову запитайте в групи:

- Що ви відчували під час перегляду цієї сценки?
- До яких наслідків веде "Я-повідомлення"?

Обговоріть:

- Що вам вдалося, а що – ні при виконанні вправи?
- Що було легко, а що важко? Чому?
- У чому полягає різниця між результатами "Я-повідомлення" і "Ти-повідомлення"?
- Для чого ми виконували цю вправу?

У підсумках варто зазначити, що, як правило, "Я-повідомлення" не вкладається в рамки простої формули чи речення. Головне – дотримуватися правила незвинувачування й намагатися говорити про власну реакцію, а не викладати висновки щодо дій іншої сторони.

Наголосіть, що:

- гнів завжди веде до виникнення "Ти-повідомлення". Воно неодмінно містить у собі присуд, "вердикт". Якщо ми робимо вигляд, що це не так, то лише "піднімаємо рівень води" над айсбергом конфлікту;
- вироки, таврування ґрунтуються на припущеннях. Спробуйте уточнити ці припущення. Інші люди зовсім не зо-

бов'язані діяти згідно з цими припущеннями, якщо вони їх не поділяють;

- "Я-повідомлення" не спрацює, якщо ви намагатиметесь установити контроль над іншою людиною. Однак, якщо ви бажаєте прояснити проблему й знайти шанс для її вирішення, "Я-повідомлення" може бути корисним. Правильне використання "Я-повідомлення" може стати свідченням прояву довіри та певною оцінкою – як вас, так і іншої людини. Опрацюйте з учнями четверту дію з „Плану дій” до цієї теми. Нагадайте, що далі екокоманди проводять обговорення пи-

тань:

- Що змінилося у вашому стилі повсякденного життя щодо стосунків з навколишніми людьми?
- Що саме ви почали робити по-іншому?
- Чи помітили ви зміни у ставленні навколишніх до себе? Які саме?
- Чи задоволені ви досягнутими результатами? Чому?

Після завершення обговорення запросіть учнів презентувати результати групової роботи.

Завершіть обговорення в загальному колі, поміркувавши з ними над питаннями: «Чи з'явилися у вас нові думки й ідеї під час презентації результатів обговорення? Які саме?»

Заключна частина

Підсумки цієї роботи протягом 5 хв. підведіть за питаннями:

- Які ідеї однокласників (однокласниць), висловлені під час обговорення в групах, виявилися для вас найцікавішими?
- Про які цікаві ідеї ви розкажете іншим?
- Чи хотіли б ви змінити свою поведінку, користуючись інформацією, засвоєною на зустрічі? Чому?
- Про що ви б хотіли дізнатися більше?

На завершення уроку нагадайте учням про необхідність продовження роботи із застосування нових навичок спілкування та спостереження за власною поведінкою.

Зустріч четверта. ЩО ЗМІНИЛОСЬ У ТВОЄМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ

Обладнання

Аркуші паперу та маркери по кількості учнів.

Як організувати роботу

Вступна частина

Запропонуйте учням розділити аркуш паперу навпіл і зобразити себе на одній половині – до вивчення теми, на другій – після вивчення теми. Нагадайте, що мистецтво малювання в цій вправі не має значення. Можна використовувати будь-які позначки та символи. Відведіть на цю роботу до 5 хв. Запропонуйте 4–5 бажаним представити свої малюнки класу (5 хв.).

Запитайте учнів: які думки, почуття викликала у них ця робота? Чи з'явилися у когось нові ідеї щодо власних стосунків з оточуючими? (5 хв.)

Спитайте, як ця вправа пов'язана з нашим курсом. Нагадайте дітям, що ми завершуємо вивчати тему «Стосунки». Оголосіть тему уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запросіть учнів знову зробити вправу „Я та інші“, користуючись інструкцією підручника. Вам треба вести її від одного етапу до іншого таким чином, щоб учні починали кожен етап одночасно. Якщо необхідно, давайте пояснення. Наприкінці роздайте учням конверти, які ви зберігали у себе. Пам'ятайте про конфіденційність! Відведіть на цю роботу до 15 хв.

Далі вчитель організує представлення бажаними учнями тих змін, що відбулися за результатами цієї вправи. Вислухайте 5–6 учнів протягом 5–7 хв. Спитайте інших, чи з'явилися у когось нові ідеї щодо стосунків після цього обговорення.

Запросіть учнів попрацювати з формами самооцінювання. Їх можна перемалювати в зошит або заповнити олівцем. Результати цієї роботи оприлюднюються за бажанням. Запитайте учнів, чи задовольняють їх такі результати, і подякуйте їм за будь-яку відповідь (5 хв.).

Запропонуйте учням знов попрацювати в екокоманді. Вони мають обговорити подальші плани й можливості для продовження діяльності щодо гармонізації стосунків з оточуючими. Через 5 хв.

лідер теми (або визначений ним доповідач) представляє результати обговорення класу. Всього на цю роботу відводиться до 10 хв.

Заключна частина

Запросіть учнів виконати вправу «*Приємні слова*», яка завжди сприяє покращанню психологічного клімату в класі. Попросіть їх жорстко слідувати інструкції. Потім обговоріть з учнями, які думки й почуття викликала у них ця вправа.

Коротко скажіть учням про наступну тему та завдання щодо ознайомлення з інформацією про екомаркування та проведення домашнього аудиту з неї (3–5 хв.).

ТЕМА 6. ПОКУПКИ

Після опрацювання теми учні зможуть:

- **пояснювати**, чому покупки – це важливо, та як пов'язана ця тема зі сталим розвитком, з власними уявленнями щодо майбутнього;
- **розповідати**, які проблеми виникають під час покупки товарів, які дії можна втілювати, щоб здійснювати покупки раціонально, кого називаємо мудрим покупцем;
- **досліджувати** покупки сім'ї;
- **планувати та реалізовувати** дії із розумних покупок у власному житті;
- **висловлювати** своє ставлення до питань збереження ресурсів під час купівлі товарів.

Зустріч перша. ЧОМУ І ЯК ПОТРІБНО БУТИ РОЗУМНИМ ПОКУПЦЕМ

Обладнання

Великі аркуші паперу формату А4 чи А3, крейди/ маркери для кожної екокоманди.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності запропонуйте учням зробити конкурс скоромовок, хто краще вимовить:

Розкажіть нам про покупки

Про які ще про покупки?

*Про покупки, про покупки,
Про покупочки мої!*

Вислухайте 3–4 бажаючих.

Запитайте учнів, яка, на їхню думку, тема буде опрацьовуватись вами на цьому уроці.

Представте причини вивчення теми, обґрунтовуючи її важливість:

- Прямо чи побічно більшість екологічних проблем пов'язані з тим, що ми купуємо (продукти чи послуги), і як ми їх використовуємо.
- Відносно невеликі зміни в наших звичках харчування можуть внести самий великий внесок, який одна людина може зробити для зменшення екологічних проблем – і поліпшення здоров'я.
- Покупці – сила. Ми можемо внести свій внесок у стійке майбутнє, роблячи свідомий вибір.
- Тільки ти – і ніхто інший – вирішує, що ти купуєш. Навіть діти мають силу.

Важливо хоча б одну з причин пов'язати з місцевою ситуацією, зробивши її близькою дітям (2 хв.).

Скажіть, що саме тому, що наша поведінка щодо покупок є дуже важливою у питаннях сталого розвитку, треба знати, як долати цю проблему самим, тому ми будемо обговорювати цю тему.

Оголосіть тему першого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запропонуйте учням опрацювати текст **«Речі, які ми купуємо»** за інструкцією підручника. Запросіть учнів, які бажають, представити результати роботи класу (до 10 хв.).

Запросіть учнів об'єднатись в екокоманди, і хай лідер теми в кожній екокоманді зробить свій вступ, використовуючи інформацію підручника, а також знайдену самостійно (до 5 хв.).

Представте учням план дій з теми, тобто запропоновані у підручнику заходи для зміни звичок. Для цього у кожній екокоманді лідер організує читання й обговорення запропонованих дій (до 7 хв.). По закінченні роботи запитайте учнів, чи все зрозуміло, і надайте необхідні пояснення. Розкажіть про ваш власний досвід щодо покупок (2 хв.).

Після завершення командної роботи дайте відповіді на запитання, що виникли (до 15–18 хв.).

Запросіть кожного учня індивідуально розглянути можливість застосування нових звичок, обрати придатні для нього особисто (3 хв.) і записати в зошит у вигляді плану. Запропонуйте учням представити і обговорити в екокомандах складені індивідуальні плани, а також необхідність командної підтримки їхньої реалізації (7 хв.).

Запитайте учнів, чи провели вони вимірювання за домашнім аудитом, які складності зустрілись під час роботи і як вони їх подолали.

Підсумкова частина

Урок завершується обговоренням індивідуальної та командної роботи та оцінкою її результатів за питаннями:

- Чи була для вас якась інформація цієї зустрічі новою або несподіваною?
- Що ви вважаєте найбільш корисним для себе і своєї родини?
- Що під час зустрічі вас засмутило чи схвилювало?

На завершення нагадайте учням про необхідність вдома скласти індивідуальний план дій з теми у зошиті та розпочати його виконання, а також виконати додаткові дослідження.

Зверніть увагу! Наступний урок проведіть у формі екскурсії.

Зустріч друга. ЯКІ ТВОЇ ПЕРШІ КРОКИ ДО ЗМІН

Як організувати роботу

Організуйте екскурсію до будь-якого найближчого магазину. Попросіть учнів під час екскурсії робити дослідження. Хай учні роблять і необхідні записи, відповідаючи на такі запитання:

- Які товари продають у магазині?
- Які з них вітчизняного та місцевого виробництва? Чи відрізняються ціни на однотипні місцеві й імпортні товари? Чому?
- Чи зручно розташовані товари, щоб можна було вивчити їх маркування?
- Як здійснюють покупки відвідувачі магазину: чи порівнюють товари, чи вивчають маркування, чи купують за списком?
- Чи є акційні товари? Які з них належать до товарів першої необхідності? Чому?

- Зверни увагу, де розташовані дрібниці: солодощі, жуйки, льодяники, шоколадки, серветки тощо. Поміркуй, чому саме там?
- Чи є товари, які можна купити без упаковок? Чи відрізняються ціни на них?
- Які товари можна повернути в магазин? Яким чином?
- Чи є в магазині інформація щодо прав споживача?

Ви можете об'єднати студентів у екокоманди і дати їм завдання досліджувати, наприклад окремі секції магазину чи окремі види товарів.

На завершення дайте учням завдання *за результатами досліджень* під час екскурсії підготувати звіт кожної екокоманди у вигляді усного виступу чи комп'ютерної презентації.

Нагадайте, що кожен і кожна мають власний план дій. Вони можуть продовжувати виконувати його протягом тижня.

Зустріч третя. ЩО ЩЕ ТИ МОЖЕШ РОБИТИ ПО-ІНШОМУ

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів запропонуйте їм на кольорових листочках написати по одній необхідній речі, яку б вони купили негайно. Запропонуйте комусь з учнів вивісити ці листочки у вигляді букви «П», двом іншим – прочитати та прокоментувати отриманий список.

Запитайте, як пов'язане це з темою, що ми опрацьовуємо?

Відведіть на цю роботу не більше 5 хв.

Спитайте, як ця вправа пов'язана з нашим курсом. Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Покупки». Оголосіть тему уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Попросіть екокоманди представити класу звіти про результати роботи під час екскурсії. Після кожного виступу обговорюйте, які ідеї здалися учням важливими, які з них можна використати у власному житті. На завершення запитайте, чи була екскурсія корисною. Чим саме?

Запросіть екокоманди об'єднатись і провести обговорення результатів і досвіду, отриманого в результаті виконання роботи вдома. Зазначте, що сьогодні екокоманди проводять обговорення питань:

- Що змінилося у вашому стилі повсякденного життя щодо покупок?
- Що саме ви почали робити по-іншому?
- Чи вдалося зробити все заплановане? Якщо ні, то чому?
- Чи задоволені ви досягнутими результатами?

Відведіть на роботу команд до 7–10 хв.

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 2 хв. Всього на цю роботу відведіть до 10 хв.

Підсумки цієї роботи протягом підведіть за питаннями:

- Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї під час презентації результатів зустрічей екокоманд? Які саме?
- Як вам працювалось в екокомандах?
- Що було найбільш складним? Як ви долали ці складності?

Заключна частина

На завершення зустрічі обговоріть:

- Яка діяльність здалася вам найцікавішою?
- Чи виникли у вас нові ідеї щодо вашого власного плану дій?
- Чи була ця зустріч корисною для вас? Чому?

На завершення уроку нагадайте учням про необхідність продовження роботи за індивідуальним планом та проведення повторного вимірювання за формою домашнього аудиту.

Попросіть учнів підготувати і принести на урок 1–2 зразки упаковок чи товарів, вироблених і запакованих згідно з екологічними стандартами, або список (зразок) сталих подарунків, які можна подарувати на день народження чи інше свято.

Зустріч четверта. ЩО ЗМІНИЛОСЬ У ТВОЄМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ

Обладнання

Товари, які вироблені та запаковані згідно екологічних стандартів (наприклад, товари, які відмічені як екологічні) список того, що учні можуть зробити для людей, замість того, щоб дарувати їм якісь речі на день народження або на Різдво.

Як організувати роботу

Вступна частина

Запропонуйте екокомандам протягом 5 хвилин оформити невеличкі виставки розумних покупок і сталих подарунків на столах, де вони зазвичай працюють.

Запитайте учнів, які думки, почуття викликала у них ця робота. Чи з'явилися у когось нові ідеї щодо покупок? (5 хв.) Нагадайте учням, що продовжуємо опрацьовувати дану тему.

Основна частина

Далі, працюючи в екокомандах, учні мають обговорити результати повторного аудиту за темою «Покупки». Чи вдалося їм змінити свою поведінку щодо покупок? За рахунок чого?

Після цього результати кожної екокоманди презентуються класові.

Завершіть обговорення у загальному колі, поміркувавши над питаннями: «Чи з'явилися у когось нові ідеї щодо покупок після цього обговорення? Які саме?».

Запросіть учнів попрацювати з формами самооцінювання. Їх можна перемалювати в зошит або заповнити олівцем. Результати цієї роботи оприлюднюються за бажанням. Запитайте учнів, чи задовольняють їх такі результати, і подякуйте їм за будь-яку відповідь (5 хв.).

Заключна частина

Запропонуйте учням знов попрацювати в екокоманді. Вони мають обговорити подальші плани й можливості для зменшення витрат енергії та скласти список своїх намірів.

Через 5 хв. лідер теми (або визначений ним доповідач) представляє результати обговорення класу. Всього на цю роботу відводиться до 10 хв.

Коротко скажіть учням про наступну тему „Здоров’я” та нагадайте про необхідність виконати аудит.

ТЕМА 7. ЗДОРОВ’Я

Після опрацювання теми учні зможуть:

- **пояснювати**, чому здоров’я людей пов’язано зі сталим розвитком та з нашими уявленнями щодо майбутнього;
- **розповідати** про проблеми, пов’язані з досліджуваною темою, на прикладі власної сім’ї, району (місця проживання);
- **досліджувати**, наскільки здоровим є свій спосіб життя;
- **планувати та виконувати** дії, спрямовані на збереження свого здоров’я та своїх рідних;
- **мотивувати** себе та інших на здоровий спосіб життя.

Зустріч перша. ЧОМУ І ЯК ПОТРІБНО ЗБЕРІГАТИ ЗДОРОВ’Я

Обладнання

Великі аркуші паперу формату А4 чи А3, крейди/ маркери для кожної екокоманди.

Як організувати роботу

Вступна частина

Вчитель каже: “Ми почнемо урок з рухавки (рухливої гри), яка допоможе нам здійснити уявну подорож містом. Чим будемо подорожувати? Звичайно, екологічно чистим транспортом: трамваем, тролейбусом чи на конях. Обираємо і імітуємо руками рух транспорту”. Вчитель повідомляє: «Коли ми будемо їхати біля школи, почуємо дзвоник, і це треба зобразити рухом і звуком; біля театру – оплески, біля іподрому – цокіт копит. Ну що, поїхали? Ми їдемо – їдемо і попереду – школа... Проїхали. Їдемо далі».

Після двох хвилин рухавки вчитель запитує учнів, чи сподобалось їм подорожувати, чому? «А яку користь для себе, свого здоров’я ми зараз отримали, чому?»

Представте причини вивчення теми, обґрунтовуючи її важливість:

- Здоров’я, – необхідно відновити гармонійний взаємозв’язок людини та природи.
- Наше бажання допомогти природі, змінивши самого себе, не може не мати позитивних наслідків.

Важливо хоча б одну з причин пов'язати з місцевою ситуацією, зробивши її близькою дітям (2 хв.).

Скажіть, що саме тому, що здоров'я людей є дуже важливим у питаннях сталого розвитку, треба знати, як розв'язувати цю проблему самим, тому ми будемо обговорювати цю тему.

Оголосіть тему першого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запропонуйте учням опрацювати текст **«Як розпорядитися скарбом»** за інструкцією посібника. Запросіть учнів, які бажають, представити результати роботи класу (до 7 хв.).

Запросіть учнів об'єднатись в екокоманди і хай лідер теми в кожній екокоманді зробить свій вступ, використовуючи інформацію підручника, а також знайдену самостійно (до 5 хв.).

Представте учням план дій з теми. Для цього розподіліть жеребкуванням між екокомандами ролі лікарів різних спеціальностей, які, спираючись на опис дій у посібнику, мають підготувати виступ на медичну „конференцію” „За здорове життя!”:

- дієтолог (дія 1);
- терапевт (дії 2, 3);
- фахівець з лікувальної фізкультури (дія 4);
- окуліст (дія 5);
- отоларинголог (дія 6);
- ортопед (дія 7).

По закінченні роботи запитайте учнів, чи все зрозуміло, і надайте необхідні пояснення. Розкажіть про ваш власний досвід збереження здоров'я (2 хв.).

Запросіть кожного учня індивідуально розглянути можливість застосування нових звичок, обрати придатні для нього особисто. Запропонуйте учням представити і обговорити в екокомандах складені індивідуальні плани, а також необхідність командної підтримки їхньої реалізації (7 хв.).

Після завершення командної роботи дайте відповіді на запитання, що виникли (2–3 хв.).

Запитайте учнів, чи провели вони вимірювання за домашнім аудитом, які складності зустрілись під час роботи і як вони їх подолали.

Заключна частина

Урок завершується обговоренням індивідуальної та командної роботи та оцінкою її результатів за питаннями:

- Чи всі способи збереження здоров'я, обговорювані на уроці, були вам відомі?
- Що ще Ти міг би запропонувати друзям?
- Як Ти ставишся до фрази „Здоров'я – це теж ресурс“?
- Як здоров'я людини пов'язане зі сталим розвитком?

На завершення нагадайте учням про необхідність вдома скласти індивідуальний план дій з теми у зошиті та розпочати його виконання.

Зустріч друга. ЯКІ ТВОЇ ПЕРШІ КРОКИ ДО ЗМІН

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд

Як організувати роботу

Вступна частина

Вчитель каже: «Ми почнемо урок з рухавки. Уявіть собі, що ми ліпимо вареники. Спочатку потрібно замісити тісто. Поставте кулак однієї руки на долоню іншої та вминайте його в долоню так, ніби то ви місите тісто. Спочатку однією рукою, потім іншою. Потім тісто потрібно порубати. Ребром долоні правої руки «побийте» руку лівої від долоні до плеча і назад. Потім так само іншою рукою. Тепер будемо ліпити вареники. Візьміться пальцями за вуха і по краєчку вуха почніть притискати, рухаючись до верху і вниз так, ніби це і справді вареники. Так зробіть декілька раз. А зараз потрібно покидати «вареники» у воду. Струшуйте пальцями та долонями вниз. Які вареники у нас вийшли? Покажіть великий палець і скажіть: «Во!»

Після двох хвилин рухавки вчитель запитує учнів, чи сподобалась їм вона, чому. «А яку користь для себе, свого здоров'я ми зараз отримали, чому?»

Спитайте, як ця вправа пов'язана з нашим курсом. Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Здоров'я». Оголосіть тему другого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Нагадайте учням, що на цьому уроці вони знов будуть проводити зустріч екокоманд для обговорення питань: які дії почали

виконувати? Які результати отримали? З якими труднощами зіткнулися та як їх долали?

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 2 хв. Всього на цю роботу відведіть до 20 хв.

Далі організуйте 5–7-хвилинний мозковий штурм з питання: що ще можуть зробити кожен учень (ця), родина чи екокоманда для збереження здоров'я. Під час проведення мозкового штурму дотримуйтесь технології.

Стимулюйте прийняття учнями додаткових рішень.

Заключна частина

На завершення зустрічі обговоріть з учнями:

- Які ідеї однокласників (однокласниць), висловлені під час обговорення і мозкового штурму в групах, виявилися для вас найцікавішими?
- Про які цікаві ідеї ви розкажете іншим?
- Чим ви хотіли б доповнити свій план дій?
- Про що ви б хотіли дізнатися більше?

Прокоментуйте домашнє завдання і запросіть учнів, працюючи в екокомандах чи індивідуально, знайти інформацію про цікаві методи збереження й поліпшення здоров'я та підготувати презентацію цієї інформації для однокласників і однокласниць у вигляді усного виступу, малюнка чи комп'ютерної презентації.

Нагадайте учням про необхідність виконання власного плану дій. За бажанням вони можуть доповнити його.

Зустріч третя. ЩО ЩЕ ТИ МОЖЕШ РОБИТИ ПО-ІНШОМУ

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів вчитель пропонує розпочати урок з рухливої гри "Вітер дме".

Я буду говорити: “Вітер дме для тих, хто...” і далі називатиму якусь дію. Якщо ви згодні з твердженням, ви встаете, якщо – ні – залишаєтесь сидіти. Наприклад: “Вітер дме для тих, хто кожного ранку робить ранкову гімнастику. – Дякую, сідайте. – А тепер вітер дме для тих, хто любить ходити пішки... для тих, хто любить грати у футбол,.. любить уроки фізкультури,.. кому доводилось звертатися до лікаря.

Далі вчитель нагадує, що на уроці мова знов піде про збереження здоров’я. Оголосить тему третього уроку і його очікувані результати.

Відведіть на цю роботу не більше 5 хв.

Основна частина

Запросіть екокоманди об’єднатись і провести обговорення результатів і досвіду, отриманого в результаті виконання роботи вдома. Зазначте, що сьогодні екокоманди проводять обговорення питань:

- Що змінилося у вашому способі життя і здоров’ї?
- Що ви тепер робите для свого здоров’я?
- Чи задоволені ви досягнутими результатами?

Відведіть на роботу команд до 7–10 хв.

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 2 хв. Всього на цю роботу відведіть до 10 хв.

Підсумки цієї роботи підведіть за питаннями:

- Чи з’явилися у вас нові думки, ідеї під час презентації результатів зустрічей екокоманд? Які саме?
- Як вам працювалось в екокомандах?
- Що було найбільш складним? Як ви долали ці складності?

Потім запросіть бажуючих учнів представити класові знайдену вдома інформацію. Після кожного виступу обговорюйте, які ідеї здалися вам важливими, які з них ви можете використати у власному житті.

Далі організуйте роботу в екокомандах для підготовки та проведення з однокласниками (однокласницями) комплексу вправ для збереження й розвитку окремих органів чи функцій організму,

наприклад, для покращення зору, гнучкості хребта тощо. Потім команди представлять результати класу.

Обговоріть, які вправи учням сподобалися найбільше й чому.

Заключна частина

На завершення зустрічі обговоріть:

- Яка частина зустрічі була для вас найцікавішою?
- Чи з'явилися у вас нові ідеї щодо вашого власного плану дій? Які саме?
- Про що б ви розповіли своїм родичам і знайомим?

Наприкінці нагадайте учням про необхідність продовження роботи за індивідуальним планом та проведення повторного вимірювання за формою домашнього аудиту.

Зустріч четверта. ЩО ЗМІНИЛОСЬ У ТВОЄМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ

Обладнання

Форми самооцінювання, папір, маркери.

Як організувати роботу

Вступна частина

Вчитель пропонує дітям уявити, що кореспондент телепрограми "Здоров'я" бере у вас інтерв'ю. Його цікавлять ваші поради людям щодо збереження здоров'я. Але ви можете висловити цю пораду тільки одним реченням. Хто бажає почати?

Запитайте учнів: які думки, почуття викликала у них ця робота? Чи з'явилися у когось нові ідеї щодо здорового способу життя? (5 хв.)

Нагадайте учням, що продовжуємо опрацьовувати дану тему.

Основна частина

Далі, працюючи в екокомандах, учні мають обговорити результати повторного аудиту за темою «Здоров'я». Чи вдалося їм змінити свою поведінку щодо здорового способу життя? За рахунок чого?

Після цього результати кожної екокоманди презентуються класові.

Завершіть обговорення в загальному колі, поміркувавши над питаннями: «Чи з'явились у когось нові ідеї щодо збереження здоров'я після цього обговорення? Які саме?»

Запросіть учнів попрацювати з формами самооцінювання. Їх можна перемалювати в зошит або заповнити олівцем. Результати цієї роботи оприлюднюються за бажанням. Запитайте учнів, чи задовольняють їх такі результати, і подякуйте їм за будь-яку відповідь (5 хв.).

Заключна частина

Запропонуйте учням знов попрацювати в екокоманді. Вони мають обговорити подальші плани й можливості для збереження власного здоров'я та скласти список своїх намірів.

Через 5 хв. лідер теми (або визначений ним доповідач) представляє результати обговорення класу. Всього на цю роботу відводиться до 10 хв.

Коротко скажіть учням про наступну тему „Рослини” та нагадайте про необхідність виконати аудит.

ТЕМА 8. РОСЛИНИ

Після опрацювання теми учні зможуть:

- **пояснювати**, чому існування рослин навколо нас пов'язано зі сталим розвитком та з нашими уявленнями щодо майбутнього;
- **розповідати** про проблеми, пов'язані з досліджуваною темою, на прикладі власної сім'ї, району (місця проживання);
- **досліджувати**, наскільки власне життя пов'язано із рослинами;
- **планувати та виконувати** дії, спрямовані на збільшення рослин навколо нас;
- **мотивувати** себе та інших на збільшення рослин.

Зустріч перша. ЧОМУ І ЯК ПОТРІБНО ДРУЖИТИ З РОСЛИНАМИ

Обладнання

Великі аркуші паперу формату А4 чи А3, крейди/ маркери для кожної екокоманди.

Як організувати роботу

Вступна частина

Напишіть на дошці або плакаті вислів Ж. Ж. Руссо „Рослини щедро розсипані по Землі, як зірки на небі, але зірки далеко, а рослини у ніг моїх” і запропонуйте дітям прокоментувати його (3 хв.).

Представте причини вивчення теми, обґрунтовуючи її важливість:

- Рослини – це друзі, їжа, ліки, повітря.
- Немає рослин – немає тварин, немає нас.
- Рослини – постійно відновлюваний ресурс життя людей.
- Кожен може внести вклад у збереження планети, якщо заведе рослину.

Важливо хоча б одну з причин пов’язати з місцевою ситуацією, зробивши її близькою дітям (2 хв.).

Скажіть, що саме тому, що рослини відіграють важливу роль у житті людей, треба знати, як поводитись з ними, тому ми будемо обговорювати цю тему.

Оголосіть тему першого уроку і його очікувані результати.

Основна частина

Запропонуйте учням опрацювати текст «**Як дружать між собою люди і рослини**» за інструкцією посібника. Запросіть учнів, які бажають, представити результати роботи класу (до 7 хв.).

Запросіть учнів об’єднатись в екокоманди, і хай лідер теми в кожній екокоманді зробить свій вступ, використовуючи інформацію підручника, а також знайдену самостійно (до 5 хв.).

Представте учням план дій з теми, тобто запропоновані у підручнику заходи для зміни звичок. Для цього у кожній з екокоманд лідер розподіляє завдання серед її членів: прочитати опис однієї з дій та підготуватись до представлення цієї дії команді (3 хв.). Потім лідер теми організовує обмін інформацією серед членів екокоманди (до 7 хв.). По закінченні роботи запитайте учнів, чи все зрозуміло, і надайте необхідні пояснення. Розкажіть про ваші власні стосунки з рослинами (2 хв.).

Запросіть кожного учня індивідуально розглянути можливість застосування пропонованих дій і обрати придатні для нього особисто. Запропонуйте учням представити і обговорити в екокомандах індивідуальні плани, а також необхідність командної підтримки їхньої реалізації (7 хв.).

Після завершення командної роботи дайте відповіді на запитання, що виникли (2–3 хв.).

Запитайте учнів, чи провели вони вимірювання за домашнім аудитом, які складності зустрілись під час роботи, як вони їх подолали.

Заклучна частина

Урок завершується обговоренням індивідуальної і командної роботи та оцінкою її результатів за питаннями:

- Як думки і почуття у вас виникли на початку роботи над цією темою?
- Що ви могли б назвати „відкриттям” цього уроку?
- Що хочеться зробити негайно?
- Що ви одразу розповісте своїм рідним і знайомим?

На завершення нагадайте учням про необхідність вдома скласти індивідуальний план дій з теми у зошиті та розпочати його виконання.

Зустріч друга. ЯКІ ТВОЇ ПЕРШІ КРОКИ ДО ЗМІН

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів ви можете нагадати їм зміст мультфільму „Диво”, в якому дівчинка з міста далекого майбутнього бере свого маленького братика за руку і веде його подивитись на справжнє диво. Вони біжать через величезне місто зі суцільного асфальту і бетону, через задимлені вулиці, наповнені машинами і натовпом людей. Нарешті вони зупиняються, і щаслива дівчинка показує малюку, як крізь асфальт пробивається тоненька зелена рослинка.

Запитайте учнів:

- Які враження на вас справив цей мультфільм (історія)?
- Як вона пов'язана з нашим курсом? Нагадайте дітям, що ми продовжуємо вивчати тему «Рослини». Оголосіть тему другого уроку і його очікувані результати.

Всього на мотивацію відведіть до 5 хвилин.

Основна частина

Нагадайте учням, що на цьому уроці вони знов будуть проводити зустріч екокоманд для обговорення питань: які дії почали виконувати? Які результати отримали? З якими труднощами зіткнулися та як їх долали?

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 2 хв. Усього на цю роботу відведіть до 20 хв.

Далі організуйте 5–7-хвилинний мозковий штурм з питання: «Що ще може зробити кожен з вас чи екокоманда, закріплюючи дружні стосунки з рослинами?» Під час проведення мозкового штурму дотримуйтесь технології.

Стимулюйте прийняття учнями додаткових рішень.

Заключна частина

На завершення зустрічі обговоріть з учнями:

- Які ідеї однокласників (однокласниць), висловлені під час обговорення і мозкового штурму в групах, виявилися для вас найцікавішими?
- Про які цікаві ідеї ви розкажете іншим?
- Чим ви хотіли б доповнити свій план дій?
- Про що ви б хотіли дізнатися більше?

Прокоментуйте домашнє завдання і запросіть учнів, працюючи в екокомандах чи індивідуально, знайти інформацію про стосунки людей і рослин та підготувати презентацію цієї інформації для однокласників і однокласниць у вигляді усного виступу, малюнка чи комп'ютерної презентації.

Нагадайте учням про необхідність виконання власного плану дій. За бажанням вони можуть доповнити його.

Зустріч 3. ЩО ЩЕ ТИ МОЖЕШ РОБИТИ ПО-ІНШОМУ

Обладнання

Великі аркуші паперу та маркери по кількості екокоманд.

Як організувати роботу

Вступна частина

Для мотивації навчальної діяльності учнів запропонуйте їм загадку:

*Хто весною звеселяє,
Влітку прохолоду має,
Восени годує,
Взимку жар дарує?*

Вірною відповіддю є „ліс”. Попросіть учнів навести по 2–3 приклади на підтримку своєї думки.

Запитайте, як пов'язане це з темою, що ми опрацюємо? Далі вчитель нагадує, що на уроці мова знов піде про рослини. Оголосіть тему третього уроку і його очікувані результати.

Відведіть на цю роботу не більше 5 хв.

Основна частина

Запросіть екокоманди об'єднатись і провести обговорення результатів і досвіду, отриманого в результаті виконання роботи вдома. Зазначте, що сьогодні екокоманди проводять обговорення питань:

- Що змінилося у вашому поведженні з рослинами?
- Що саме ви почали робити по-іншому?
- Чи вдалося зробити все заплановане? Якщо ні, то чому?
- Чи задоволені ви досягнутими результатами?

Відведіть на роботу команд до 7–10 хв.

Після завершення роботи екокоманд проводиться презентація результатів командної роботи. Лідер теми кожної екокоманди розповідає про ті питання, що обговорювались, та цікаві моменти, що були під час роботи, зміни, що відбулися у поведінці членів екокоманди. Лідери мають виступати не більше 2 хв. Всього на цю роботу відведіть до 10 хв.

Підсумки цієї роботи підведіть за питаннями:

- Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї під час презентації результатів зустрічей екокоманд? Які саме?
- Як вам працювалось в екокомандах?
- Що було найбільш складним? Як ви долали ці складності?

Потім запросіть бажаних учнів представити класові знайдену вдома інформацію. Після кожного виступу обговорюйте, які ідеї здалися вам важливими, які з них ви можете використати у власному житті.

Далі організуйте роботу в екокомандах для підготовки та проведення з однокласниками (однокласницями) свята рослин, яке проводитиметься в класі на наступній зустрічі. Наприклад, можна запропонувати приготування різноманітної їжі, приготовленої з рослин, трав'яні чи фруктові напої, прикраси, фотографії чи малюнки вирощених (насаджених) рослин тощо. Наприкінці екокоманди мають представити власні ідеї.

Заключна частина

На завершення зустрічі обговоріть:

- Яка діяльність здалася вам найцікавішою?
- Чи з'явилися у вас нові ідеї щодо вашого власного плану дій?
- Чи була ця зустріч корисною для вас? Чому?

Наприкінці нагадайте учням про необхідність продовження роботи за індивідуальним планом та проведення повторного вимірювання за формою домашнього аудиту.

Зустріч четверта. ЩО ЗМІНИЛОСЬ У ТВОЄМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ

Обладнання

Фотографії чи малюнки вирощених (насаджених) дітьми рослин, заздалегідь виготовлені цілющі напої та чаї, можливо, рослини, які діти виростили і хочуть подарувати школі.

Як організувати роботу

Вступна частина

Запропонуйте екокомандам протягом 5 хвилин оформити величкі виставки результатів роботи на столах, де вони зазвичай працюють. По завершенні часу запросіть команди представити зроблене (10 хв.). Запитайте учнів, які думки, почуття викликала у

них ця робота, чи з'явилися у когось нові ідеї щодо рослин у власному домі чи найближчому довкіллі (5 хв.).

Нагадайте учням, що продовжуємо опрацьовувати дану тему.

Основна частина

Далі, працюючи в екокомандах, учні мають обговорити результати повторного аудиту за темою «Рослини». Чи вдалося їм змінити свою поведінку щодо рослин? За рахунок чого?

Після цього результати кожної екокоманди презентуються класові.

Завершіть обговорення в загальному колі, поміркувавши над питаннями: «Чи з'явилися у когось нові ідеї щодо поводження з рослинами після цього обговорення? Які саме?»

Запросіть учнів попрацювати з формами самооцінювання. Їх можна перемалювати в зошит або заповнити олівцем. Результати цієї роботи оприлюднюються за бажанням. Запитайте учнів, чи задовольняють їх такі результати, і подякуйте їм за будь-яку відповідь (5 хв.).

Заключна частина

Запропонуйте учням знов попрацювати в екокоманді. Вони мають обговорити подальші плани й можливості для зменшення витрат енергії та скласти список своїх намірів.

Через 5 хв. лідер теми (або визначений ним доповідач) представляє результати обговорення класу. Всього на цю роботу відводиться до 5–10 хв.

ТЕМА 9. НОВИЙ СТИЛЬ МОГО ЖИТТЯ

Після опрацювання теми учні зможуть:

- **розповідати** про власні результати вивчення курсу і про те, чи співпали вони з очікуваннями;
- **оцінювати** свої досягнення у зменшенні екологічного сліду;
- **планувати** подальші зміни у власному способі життя і поведінки.

Обладнання

Папір, кольорові олівці, експонати «екологічної виставки», фотографії, малюнки тощо.

Як організувати роботу

Вступна частина

Запропонуйте екокомандам протягом 5 хвилин оформити невеличкі виставки результатів роботи за всім курсом на столах, де вони зазвичай працюють.

По завершенні часу запросіть команди представити зроблене (10 хв.).

Основна частина

Обговоріть з учнями, яких результатів вони досягли, працюючи за темами курсу, в чому полягають зміни їхнього життя, що відбулися. Попросіть їх ще раз заповнити аудит №1 та порівняти результати з тими, що були на початку навчального року. (Форму аудиту потрібно роздрукувати на кожного учня за зразком у додатку №4).

Запропонуйте учням подумати над тим, які конкретні кроки вони можуть робити далі, і дати собі власну обіцянку. Зверніться до тексту підручника. Надайте учням певний час для написання та оформлення обіцянок. Запросіть бажаючих оприлюднити свої обіцянки.

Пам'ятайте!

Останній урок у курсі має бути не перевірочним, а святковим. Порадійте разом з учнями тим змінам, що відбулися в їхньому стилі життя, незважаючи на те, наскільки вони великі чи маленькі.

ДОДАТКИ

Додаток 1

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «УРОКИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ» для 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (1 година на тиждень, 35 годин)

Пояснювальна записка

Завданнями Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті, Концепції екологічної освіти України передбачено формування екологічно доцільної поведінки школярів. Одним із шляхів реалізації цих завдань є включення у систему загальної середньої освіти курсу за вибором «**Уроки для сталого розвитку**», що є складовою наскрізної системи шкільних предметів з освіти для сталого розвитку, які запроваджуються у загальноосвітніх навчальних закладах першого і другого ступенів.

Під сталим розвитком людства розуміють такий, що задовольняє його сучасні потреби, але не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольнити їхні потреби. У вирішенні цього завдання особливі надії покладаються на освіту. У березні 2005 року Україна стала однією з 55-ти країн, які підписали документ ООН «Стратегія освіти для сталого розвитку». Пропонований курс реалізує завдання освіти для сталого розвитку і забезпечує дотримання Україною відповідних міжнародних зобов'язань. Основна ідея «Уроків для сталого розвитку» полягає у реалізації у навчально-виховному процесі та житті учнів основних принципів сталого розвитку – забезпечення зрушень у їх звичках, поведінці та стилі повсякденного життя, спрямованих на раціональне ставлення до використання ресурсів планети й їх свідоме заощадження. Такий спосіб життя дітей і дорослих передбачає певні дії в домашньому господарстві, школі та місцевій громаді для:

- розумного споживання енергії та води;
- зменшення марних витрат сировини;
- зменшення викидання сміття;
- збільшення частки екологічних продуктів у щоденних покупках;
- зміцнення власного здоров'я тощо.

Основна ідея курсу полягає у реалізації у навчально-виховному процесі основних принципів сталого розвитку – забезпечення діалектичного взаємозв'язку між цінностями і поведінкою особистості; активності суб'єкта і поліпотребнісної мотивації до діяльності у відповідному напрямі; доступності завдань, що ставляться перед учнями; єдності змісту із повсякденним життям дітей. Він передбачає досягнення у звичках, поведінці та стилі повсякденного життя учнів змін, спрямованих на раціональне ставлення до використання ресурсів планети і їх свідоме заощадження. Курс спрямований на формування в учнів екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля і досягнення стабільного розвитку суспільства, позитивного сприйняття майбутнього.

Курс є складовою наскрізної системи шкільних предметів під назвою «Уроки для сталого розвитку», що запроваджуються у загальноосвітніх навчальних закладах першого і другого ступенів.

Зміст і методика курсу розроблені у рамках міжнародного проекту «Освіта для сталого розвитку в дії» української організації «Вчителі за демократію та партнерство» і шведської організації «Глобальний план дій» у партнерстві з Інститутом педагогіки НАПН України. Його методологічні засади ґрунтуються на поєднанні діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів та ідей педагогіки «емпауермент», а саме:

- зміст навчання розроблено відповідно до актуальних і доступних для розуміння школярів початкової школи проблем ресурсозбереження і стабільної життєдіяльності;
- навчально-пізнавальний процес побудовано на засадах полісуб'єктної взаємодії та постійного зворотнього зв'язку;
- найважливішою складовою навчання є самостимулювання і мотивування учнів до висування ними особистісно і суспільно значущих цілей власної діяльності та їх реалізації, надання учням свободи вибору форм і способів цієї діяльності;
- навчально-пізнавальну діяльність учнів зосереджено на особистому ставленні і рішеннях учня щодо власного стилю життя і поведінки, які змінюються у контексті планетарних потреб людства;
- у побудові курсу передбачено системність та циклічну повторюваність у реалізації змісту як у межах кожної теми, так і програми в цілому;
- як на уроках, так і у позаурочний час передбачається системна організація активної пошуково-дослідницької діяльності школярів;
- характерною особливістю змісту є міждисциплінарність, пов'язана із глобальністю і всебічністю сталого розвитку як явища.

Мета курсу – сприяти забезпеченню сталого розвитку особистості учня, його родини, громади, країни та всього людства через зміну власної поведінки та способу життя.

Завданнями курсу є створення умов для:

- засвоєння учнями знань про сталий розвиток та шляхи його досягнення для свідомого вибору способу власного життя;
- усвідомлення учнями необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності кожного до проблем навколишнього середовища та життя суспільства;
- організація дій учнів і вироблення моделей поведінки, що відповідають потребам сталого розвитку;
- формування у них ставлення до проблем сталого розвитку як особистісно важливих, пов'язаних із власною системою цінностей, а також бажання діяти у цьому напрямі.

Навчальний курс стосується способу життя учня у сфері повсякденного використання ресурсів (енергії, води, здоров'я, рослин, стосунків з іншими людьми, покупок та відходів).

Тому його головною особливістю є взаємозв'язок між уроком і життям учня та його родини.

На уроках учні лише отримують інформацію, необхідну для діяльності вдома, та обговорюють набутий ними практичний досвід. Однаково важливими є як урочна, так і позаурочна складові навчальної роботи. Досвід екологічних дій у домашньому господарстві інколи переноситься до школи, на пришкольну територію.

Курс викладається з використанням навчально-методичного комплексу, що складається із однойменного посібника для учнів та методичного посібника для вчителів.

Структура та зміст програми

Курс розрахований на 35 годин навчального часу. За цей час опрацюються 7 основних навчальних тем, 2 вступні та заключна.

Зміст навчального матеріалу	Всього годин	Вимоги до навчальних досягнень учнів
<p>Вступ Ознайомлення учнів із завданнями і структурою курсу. Тенденції сучасного розвитку людства. Поняття «сталий розвиток». Взаємозв'язок між способом життєдіяльності людини і сталим розвитком. Сподівання і побоювання щодо власного майбутнього. Можливі рішення і дії. Представлення якісного аудиту. Поняття екологічного сліду та способу його обрахунку. Зміст та особливості курсу. Наші основні ресурси – вода, повітря, енергія, земля (територія). Їх обмеженість і невідтворюваність. Вимірювання власного впливу на навколишнє середовище. Як проводити домашні аудити. Створення екокоманд. Обов'язки та відповідальність кожного. Вибір теми. Планування діяльності.</p>	2	<p>Учні /учениці можуть: розповідати про мету і зміст навчального курсу і про те, що очікується від нього/неї під час його вивчення; своїми словами визначати поняття сталий розвиток, екологічний слід, невідновлювані ресурси; пояснювати, які є екологічні проблеми своєї громади та людства у цілому, як вони пов'язані із стилем життя людей; проводити дослідження власного стилю життя за допомогою аудиту.</p>
<p>Тема 1. Сміття Чому сміття – це проблема людства. Кількість сміття у власному домі. Як зменшити кількість сміття. Сортування сміття для подальшої переробки. Вторинне використання паперу. Компостування. Друге життя старих речей. Планування подальших дій і змін індивідуальної поведінки щодо використання та економії ресурсів.</p>	4	<p>Учні /учениці можуть: пояснювати, чому сміття – це проблема людства, як пов'язана ця тема зі сталим розвитком, з власними уявленнями щодо майбутнього і способом життя людей; розповідати про проблеми, пов'язані з досліджуваною темою, на прикладі власного району (місця проживання); досліджувати кількість відходів у власній родині; планувати та виконувати дії, спрямовані на зменшення відходів у власній родині; працювати в малих групах; проводити інтерв'ю, документування і розрахунки та оцінку екологічних й економічних витрат, пов'язаних з вибором способу життя; мотивувати себе й інших свідомо робити вибір життєвого стилю і змінювати поведінку.</p>

Зміст навчального матеріалу	Всього годин	Вимоги до навчальних досягнень учнів
<p>Тема 2. Вода Скільки води потрібно людству для виживання? Чиста вода – джерело виживання. Скільки води витрачає твоя сім'я? Воду необхідно і можливо використовувати більш економно і ефективно: ідеї та практичні поради. Планування подальших дій і змін індивідуальної поведінки щодо використання водних ресурсів.</p>	4	<p>Учні /учениці можуть: пояснювати, чому вода – це найважливіший ресурс та як пов'язана ця тема зі сталим розвитком, з власними уявленнями щодо майбутнього; розповідати, які проблеми людства пов'язані з водою, які дії можна втілювати для збереження води; досліджувати витрати води у власній родині; планувати та реалізовувати дії із заощадження води у власному житті; висловлювати своє ставлення до питань збереження води.</p>
<p>Тема 3. Енергія Проблеми, пов'язані з традиційними джерелами енергії. Як виміряти використання енергії? Скільки енергії використовує твоя сім'я? З'ясування рівня енергоспоживання домашніх електроприладів, правил експлуатації електроприладів. Енергозбережувальний спосіб життя. Планування подальших дій і змін індивідуальної поведінки щодо збереження й раціонального використання енергії.</p>	4	<p>Учні /учениці можуть: пояснювати, чому використання енергії пов'язано зі сталим розвитком та з нашими уявленнями щодо майбутнього і способом життя людей; розповідати про проблеми, пов'язані з досліджуваною темою, на прикладі власного району (місця проживання); досліджувати витрати енергії власної родини; планувати та виконувати дії, спрямовані на заощадження енергії у власній родині; мотивувати себе та інших на збереження енергії.</p>
<p>Тема 4. Стосунки Ти й твоє найближче оточення. Як ти взаємодієш з іншими людьми. Принципи ефективних стосунків. Конфлікти, їх причини та розв'язання. Доброзичливість – основа стосунків. Планування подальших дій і змін індивідуальної поведінки щодо стосунків з іншими людьми.</p>	4	<p>Учні /учениці можуть: пояснювати, чому стосунки з оточуючими – це важливо та як пов'язана ця тема зі сталим розвитком і з власними уявленнями щодо майбутнього; розповідати, які проблеми виникають під час спілкування з людьми, які дії можна втілювати, щоб покращувати свої стосунки з оточуючими в школі та вдома; досліджувати власні стосунки; планувати та реалізовувати дії із поліпшення відносин з людьми у власному житті; висловлювати своє ставлення стосунків з людьми та його значення для життя.</p>

Зміст навчального матеріалу	Всього годин	Вимоги до навчальних досягнень учнів
<p>Тема 5. Покупки Твій вибір покупок. Економія ресурсів. Переваги місцевих виробників. Екологічні аспекти упаковки. Життєвий цикл продукції. Чому ми обираємо екологічну продукцію.</p>	4	<p>Учні /учениці можуть:</p> <p>пояснювати, чому покупки – це важливо, та як пов'язана ця тема зі сталим розвитком, з власними уявленнями щодо майбутнього; що купуємо? дослідження споживацької поведінки твоєї сім'ї; планування подальших дій щодо покупок і змін індивідуальної споживацької поведінки.</p> <p>розповідати, які проблеми виникають під час покупки товарів, які дії можна втілювати, щоб здійснювати покупки раціонально, кого називаємо мудрим покупцем;</p> <p>досліджувати покупки сім'ї;</p> <p>планувати та реалізовувати дії із розумних покупок у власному житті;</p> <p>висловлювати своє ставлення до питань збереження ресурсів під час купівлі товарів.</p>
<p>Тема 6. Здоров'я Основи здорового харчування. Вегетаріанство. Рослинні продукти. Шумові, електромагнітні та інші навантаження та способи зменшення їх шкідливого впливу. Турбота про зір. Рухливість. Планування подальших дій і змін індивідуального способу життя.</p>	4	<p>Учні /учениці можуть:</p> <p>пояснювати, чому здоров'я людей пов'язано зі сталим розвитком та з нашими уявленнями щодо майбутнього;</p> <p>розповідати про проблеми, пов'язані з досліджуваною темою, на прикладі власної сім'ї, району (місця проживання);</p> <p>досліджувати, наскільки здоровим є свій спосіб життя;</p> <p>планувати та виконувати дії, спрямовані на збереження свого здоров'я та своїх рідних;</p> <p>мотивувати себе та інших на здоровий спосіб життя.</p>
<p>Тема 7. Рослини Рослини – наші друзі. Важливість для людини існування рослин. Рослини в місті. Рослини в твоїй оселі. Домашній сад, домашній город, «зелена аптека». План дій щодо розведення і збереження рослин.</p>	4	<p>Учні /учениці можуть:</p> <p>пояснювати, чому існування рослин навколо нас пов'язано зі сталим розвитком та з нашими уявленнями щодо майбутнього;</p> <p>розповідати про проблеми, пов'язані з досліджуваною темою, на прикладі власної сім'ї, району (місця проживання);</p> <p>досліджувати, наскільки власне життя пов'язано із рослинами;</p> <p>планувати та виконувати дії, спрямовані на збільшення рослин навколо нас;</p> <p>мотивувати себе та інших на збільшення рослин.</p>

Зміст навчального матеріалу	Всього годин	Вимоги до навчальних досягнень учнів
<p>Підсумки. Сталий розвиток – новий стиль мого життя Твій внесок у справу збереження ресурсів. Досяжні цілі. Оцінки і побажання щодо свого майбутнього. Визначення бажаних змін у способі життя сім'ї та окремих її членів.</p>	1	Учні /учениці можуть: розповідати про власні результати курсу чи про те, чи співпали вони з очікуваннями; оцінювати свої досягнення у зменшенні екологічного сліду; планувати подальші зміни у власному способі життя і поведінки.
<p>Резервний час</p>	3	Використовується на власний розсуд вчителя для екскурсій чи здійснення проєктів, масових заходів, спрямованих на сталий розвиток.

Особливості організації навчання

Заняття з курсу доцільно проводити раз на тиждень протягом навчального року. Курс «Уроки для сталого розвитку» має усталену структуру: вступна частина (2 уроки); тематичні блоки (по 4 уроки-зустрічі у кожному); заключна частина (урок-свято). Курс починається двома **вступними** темами, що опановують на двох уроках, на яких учні ознайомлюються із його метою і завданнями, основними поняттями та способами роботи; отримують перші навички роботи в групах та проведення досліджень власних звичок і способу життя. Кожна з наступних **основних** тем курсу складається з чотирьох уроків-зустрічей, що мають свої особливості.

Перша зустріч – мотиваційно-організаційна. Її завдання – введення учнів в тему, формування у них стійкої мотивації для її вивчення. Для цього використовують різні способи і прийоми мотивування, насамперед кількісний і якісний аудит – спеціальну форму навчального дослідження учнів.

Друга зустріч – практична. На цьому уроці, працюючи у групах, учні ознайомлюються зі шляхами розв'язання поставленої на першому уроці проблеми, обирають дії щодо власного способу життя, які реалізуються у позаурочний час.

Третя зустріч – також практична і проходить у формі обговорення учнями власних досягнень і пошуків нових шляхів діяти. У процесі ознайомлення із станом проблеми у довіллі учні роблять висновки щодо правильності обраних дій, збагачують чуттєве й логічне пізнання дійсності та власний соціальний досвід.

Четверта зустріч – підсумкова за темою. Відбувається у формі підсумкової рефлексії учнів, може передбачати здійснення навчального проєкту. Учні об'єднуються у групи для виготовлення творчого продукту з метою ознайомлення громадськості з результатами своєї діяльності, популяризації екологічно свідомих звичок і стилю життя.

Курс закінчується **заключною** темою «Новий стиль мого життя», під час якої учні узагальнюють набутий досвід діяльності у грі, складають обіцянки, демонструють батькам, учням інших класів та представникам громади свої досягнення.

Виходячи з того, що навчальний курс є елективним, тут можливі нетрадиційні способи оцінювання учнів, орієнтовані на прояви змін у ставленнях та поведінці учнів. Критеріями для словесного оцінювання вчителем є вимоги до навчальних досягнень учнів, подані у правій колонці таблиці. Оцінювання здійснюється також за допомогою оцінних суджень самих учнів відповідно до змін у

результатах аудитів з використання ними та їх родинами природних ресурсів і таблиць самооцінювання.

Учитель також може оцінювати учнів, виходячи з їхньої активності на заняттях, залученості до дій на користь довкілля у школі та місцевій громаді, а також активності у домашньому господарстві – проведення дворазового (з інтервалом щонайменше трьох місяців) аудитів уживання ресурсів у домашньому господарстві і занесення відомостей до спеціальних бланків вимірювання відходів, вживання води та енергії.

Методи та прийоми навчання, застосовані в цьому курсі:

- дискусії та обговорення;
- розв'язання проблем;
- мозковий штурм;
- робота в групах;
- інтерв'ю;
- анкети;
- аналіз аргументів „за” і „проти”;
- навчальні ігри;
- робота на місцевості (екскурсії, візити до органів влади тощо);
- портфоліо та виставки.

Вивчення курсу здійснюється за навчальним посібником для учнів 8-х класів «Уроки для сталого розвитку» (авт. Пометун О. І., Сущенко І. М., Пилипчатіна Л. М.) та за допомогою методичного посібника для вчителів.

Автори: Пометун О. І., д. пед. н., професор, зав. лабораторії суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки АПН України; Пилипчатіна Л. М., зам. директора з науково-методичної роботи НВК «Харківський колегіум»; Сущенко І. М., виконавчий директор організації «Вчителі за демократію та партнерство».

Додаток 2

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ НА «УРОКАХ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»

Нашим завданням є продемонструвати застосування інтерактивних методів на прикладі конкретних уроків. Почнемо з вимоги про поступове ускладнення методів навчання в залежності від готовності вчителя і учнів до організації (участі) в багатосторонній комунікації і продемонструємо цей підхід на прикладі найбільш розповсюдженої групи інтерактивних методів – кооперативного навчання.

1. Робота в парах

Найбільш розповсюдженим і простим за структурою є метод роботи учнів у парах. Саме з цього методу варто розпочати запровадження інтеракції.

Пара є різновидом навчального колективу, де відбувається взаємонавчання. Взаємодія учнів в парі, у порівнянні з малою групою, має свої особливості, які відображаються на організації діяльності, але за механізмами впливу на розвиток дітей є значною мірою подібною до групової діяльності. Робота в парах застосовується і як окрема самостійна технологія навчання, і як підготовчий етап до роботи в групах, який допомагає розвинути в учнів комунікативні та інші вміння і навички.

Використання такого виду кооперативної діяльності учнів сприяє тому, що всі вони разом залучаються до діяльності і не можуть ухилитися від виконання завдання. Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребували б великої затрати часу.

Цей метод можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети: засвоєння, закріплення, перевірки знань тощо. Крім того, в залежності від поставленого пізнавального завдання він сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись і слухати іншого, співпрацювати, критично мислити, доводити свою думку тощо. Робота в парах дає учням час подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом.

Працюючи в парах, учні відчувають себе комфортно, безпечно і вчаться розподіляти навчальну діяльність та відповідати за її результат.

Серед найбільш розповсюджених типів завдань для групової роботи можна назвати такі.

- Дати відповіді на запитання вчителя.
- Порівняти результати роботи, виконаної індивідуально, і прийти до спільної думки.
- Розробити разом питання до однокласників або до вчителя.
- Обговорити короткий текст, завдання або письмовий документ.
- Проаналізувати разом проблему, вправу чи експеримент.
- Перевірити знання один одного з теми.
- Протестувати один одного.
- Зробити критичний аналіз чи редагування письмової роботи один одного.
- Узяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до заданого читання, переглянутого відео чи іншої навчальної діяльності.
- Сформулювати висновки до уроку чи серії уроків з теми.

Опис методу

Кількість учнів: з будь-яким складом класу.

Необхідний час: від 1–2 до 10 хвилин.

Обладнання: не потребує.

Порядок роботи:

Крок 1. Запропонуйте учням завдання, задайте питання для невеличкої дискусії, аналізу ситуації, виконання пізнавального завдання. Після пояснення питання або фактів, наведених у ситуації, дайте їм 1–2 хвилини для продумування можливих відповідей або рішень індивідуально.

Крок 2. Об'єднайте учнів у пари, визначте, хто з них буде висловлюватись першим, і попросіть обговорити свої ідеї одне з одним. Краще відразу визначити час на висловлення кожного в парі і спільне обговорення. Це допомагає звикнути до чіткої організації роботи в парах. Вони мають досягти згоди (консенсусу) щодо відповіді або рішення.

Крок 3. По закінченні часу на обговорення кожна пара представляє результати роботи, обмінюється своїми ідеями та аргументами з усім класом. За потребою це може бути початком дискусії або іншої пізнавальної діяльності.

Починаючи запроваджувати роботу учнів у парах, ви маєте поставити їм зовсім прості завдання.

1. Парну роботу можна на початках застосовувати і для перевірки домашнього завдання. У цьому випадку завдання учням може бути сформульовано таким чином.

Працюючи в парах, спробуйте дати відповіді на запитання підручника. Для цього розподіліть їх по два на кожного партнера. Протягом однієї хвилини продумайте свої відповіді.

Потім починайте обмінюватись відповідями по черзі. Той, хто слухає може зробити зауваження чи задати додаткові питання (якщо необхідно, порівнюючи те, що він чує, з текстом підручника).

Під час парної роботи вчитель має контролювати цей процес. Він може по черзі підходити до різних пар, слухати питання і відповіді, при необхідності задавати додаткові питання чи радити учням звернутись до підручника.

Після п'яти хвилин роботи в парах він запитує, яким парам вдалося дуже добре відповісти на всі питання, і пропонує їм представити результати роботи класу. Опитуються три-чотири пари.

Застосовуючи такі або подібні завдання протягом двох-трьох уроків, треба пересвідчитись, що всі учні класу вже ефективно вміють їх виконувати вдвох і дійсно працювати на спільний результат. Після таких завдань ви можете поступово переходити до більш складних методів, наприклад таких, як опрацювання в парах тексту.

Методи, що передбачають спільну кооперативну діяльність, дозволяють учням проявляти більше ініціативи у процесі власного навчання й навчання один одного. Вони призначені також для того, щоб сприяти розвитку в них різних видів мисленневих операцій, а вся навчальна діяльність у сукупності спрямована на поліпшення розуміння учнями тексту та формування у них умінь опрацьовувати інформацію різноманітних джерел.

Пам'ятайте, що такі методи опрацювання тексту потребують більше часу, ніж просте читання тексту вголос або про себе. Для економії часу можна запропонувати учням прочитати, використовуючи їх, лише 4–6 абзаців параграфа, а потім читати текст самостійно.

Такі методи особливо важливі у п'ятому-шостому класах, де навички читання ще недостатньо розвинуті у частини учнів. Вони також привчають учнів до вдумливої роботи з текстом підручника з історії.

Варіанти роботи в парах

1. Прочитайте текст за допомогою особливого методу, що називається «Читання в парі / Переказ у парі»*. Один з партнерів читає вголос абзац тексту, потім коротко кількома реченнями переказує його, намагаючись зауважити на головні думки абзацу. Визначте, хто з вас буде першим читати і переказувати фрагмент тексту. Після опрацювання першого абзацу читає і переказує другий партнер. Міняючись ролями, дочитайте текст до кінця.

Оскільки цей метод є новим для учнів, вчителю потрібно спочатку продемонструвати його: прочитати вголос абзац і переказати його зміст, назвавши його основні ідеї та думки.

* Цей метод є спрощеним варіантом у відповідності з можливостями учнів 5 класу методом „Читання у парі / Узагальнення в парі“, опис якого можна знайти у книзі.

Потім треба попросити учнів об'єднатися в пари та пояснити, що один з них прочитає перший абзац (або відзначений вами уривок) і перекаже його, як ви показали. Надайте час, щоб всі це зробили, і перевірте розуміння, попросивши кількох учнів переказати абзац вголос. Якщо необхідно, прокоментуйте відповіді.

Коли учні зрозуміють, як виконується таке завдання, попросіть їх продовжувати роботу самостійно – читати і переказувати за текстом – абзац за абзацом. Нагадуйте їм про необхідність мінятися ролями після читання й обговорення кожного абзацу.

Після закінчення роботи в парах можна поставити учням кілька запитань на перевірку розуміння тексту.

2. Можна також пропонувати учням ставити запитання до тексту. У такому випадку завдання буде сформульоване таким чином.

Прочитайте текст пункту в парі і поставте до нього запитання. Працювати ви маєте таким чином. Один з партнерів читає вголос абзац тексту, потім ставить два запитання до тексту, акцентуючи головні думки абзацу. Другий партнер записує запитання, допомагаючи сформулювати їх більш правильно. Потім спробуйте обговорити відповідь на поставлене запитання.

Визначте, хто з вас буде першим читати і ставити запитання до першого абзацу тексту. Після опрацювання першого абзацу читає і переказує другий партнер. Міняючись ролями, дочитайте текст до кінця.

І в цьому випадку вчителю варто продемонструвати метод: прочитати вголос абзац і поставити до нього запитання, причому такі, які не тільки стимулюють розуміння тексту, а й його аналіз, синтез, оцінку.

Потім треба попросити учнів об'єднатися в пари та пояснити, що один з них прочитає перший абзац (або відзначений вами уривок) і поставити запитання. Надайте час, щоб всі це зробили, і перевірте запитання, попросивши кількох учнів назвати найбільш цікаві питання, які їм вдалося поставити, або ті, на які вони не знайшли відповіді. Обговоріть відповіді на ці запитання у загальному колі. Якщо необхідно, прокоментуйте результати.

Коли учні зрозуміють, як виконується таке завдання, попросіть їх продовжувати роботу самостійно – читати і ставити запитання – абзац за абзацом. Після опрацювання кожного абзацу заслуховуйте найбільш цікаві запитання, і хай учні формулюють відповіді на них.

Нагадуйте їм про необхідність мінятися ролями після читання й обговорення кожного абзацу.

3. Коли учні оволодіють певними навичками взаємодії в парі, можна ставити їм завдання на індивідуальне опрацювання тексту з наступним обговоренням і представленням результатів. Це можуть бути завдання такого типу: прочитайте пункт параграфу і обговоріть у парах відповідь на запитання до нього. Представте свої думки класу.

Працюючи в парах, учні поступово можуть виконувати і більш складні завдання, які потребують від них навичок самостійного послідовного алгоритмічного застосування значної кількості складних мисленневих і навчальних операцій.

Коли в учнів з'являться стійкі навички роботи в парах, ви зможете використовувати ці методи як самостійні для досягнення різних дидактичних завдань і як допоміжний етап більш складних методів, наприклад: „два-чотири – всі разом“, імітаційні чи рольові ігри, дискусії тощо.

Робота учнів у малих групах

Більш складним методом є *робота учнів у малих групах*. За такої організації навчання вчитель керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. Кооперативне в малих групах навчання відкриває для учнів можливості співпраці зі своїми ровесниками, дозволяє реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню учнями більш високих результатів засвоєння знань та формування вмій. Ці методи легко і ефективно поєднуються з традиційними формами і методами навчання і можуть застосовуватися на різних етапах навчання.

Робота в малих групах є основним і найбільш розповсюдженим різновидом кооперативного навчання. Співробітництво (кооперація) – це спільна діяльність для досягнення загальних цілей. У межах спільної діяльності індивідууми прагнуть одержати результати, що є вигідними для них самих і для всіх інших членів групи. Кооперативним навчанням називається такий варіант його організації, коли учні працюють у невеликих групах, щоб забезпечити найбільш ефективний навчальний процес для себе і своїх товаришів.

Ідея проста: одержавши інструкції від учителя, учні об'єднуються в невеликі групи. Потім вони виконують отримане завдання – доти, поки всі члени групи не зрозуміють і не виконають його успішно. Спільні зусилля приводять до того, що всі члени групи прагнуть до взаємної вигоди.

Успіх члена команди при презентації результатів дослідження групою якоїсь теми залежить як від його особистих зусиль, так і від внеску інших членів групи, що допомагають йому знаннями, уміннями і практичними можливостями. Жоден член групи наодинці не має всю інформацію, уміння чи можливості, необхідні для того, щоб забезпечити успіх групової діяльності.

Кооперативне навчання дає можливість всім учням активно працювати на уроці, застосовувати на практиці уміння активного слухання, сприяє виробленню спільної думки в ситуації менш напруженій, ніж робота у великій групі. Невимушена атмосфера у малій групі сприяє розвитку у сором'язливих учнів навичок міжособистісного спілкування. Крім того, технології кооперативного навчання вчать учнів уникати конфліктних ситуацій при вирішенні спірних питань.

Позитивний ефект, що має співробітництво для досягнення багатьох важливих результатів, робить кооперативне навчання одним з найбільш цінних інструментів в арсеналі педагога.

Пам'ятайте, що роботу в групах варто використовувати для розв'язання тих пізнавальних завдань, що потребують саме колективного розуму. Якщо витрачені зусилля й час не гарантують бажаного результату, краще вибрати парну роботу або будь-який інший метод для швидкої взаємодії. Використовуйте малі групи лише в тих випадках, коли навчальна задача вимагає спільної, а не індивідуальної роботи, формулюйте завдання для груп таким чином, щоб воно передбачало обговорення шляху його розв'язання всіма членами групи, щоб тільки колективні зусилля всіх членів групи давали результат, а групові результати збагачували колективний результат класу.

Опис методу

Кількість учнів: до 35.

Необхідний час: від 5 хвилин.

Обладнання: це можуть бути картки із завданнями для кожної групи або аркуші з фрагментами тексту, який читають учні. Можна також приготувати кольорові позначки для об'єднання учнів у групи. Для презентації результатів групової роботи часто потрібні папір і маркери.

Порядок роботи:

Крок 1. Об'єднайте учнів у групи. Почніть із груп, що складаються з трьох учнів. П'ять-шість чоловік – це оптимальна верхня межа для проведення обговорення в рамках малої групи.

Крок 2. Запропонуйте учням пересісти по групах. Переконайтеся в тому, що учні сидять по колу – „пліч-о-пліч, око-в-око“. Усі члени групи повинні добре бачити один одного.

Крок 3. Повідомте (нагадайте) учнів про ролі, які вони повинні розподілити між собою і виконувати під час групової роботи:

Спікер, головуєчий (керівник групи). Під час роботи групи він:

- зачитує завдання групі;
- організовує порядок виконання;
- пропонує учасникам групи висловитися по черзі;
- заохочує групу до роботи;
- підводить підсумки роботи;
- визначає доповідача.

Секретар. Під час роботи групи він:

- веде записи результатів роботи групи;
- записи веде коротко й розбірливо;
- як член групи, повинен бути готовий висловити думки групи при підведенні підсумків чи допомогти доповідачу.

Посередник. Під час роботи групи він:

- стежить за часом;
- заохочує групу до роботи.

Доповідач:

- чітко висловлює думку групи;
- доповідає про результати роботи групи.

Будьте уважні до питань внутрігрупового керування. Забезпечте обов'язковий розподіл ролей демократичним шляхом у кожній групі.

Крок 4. Дайте кожній групі конкретну задачу й інструкцію (правила) щодо організації групової роботи. Намагайтеся зробити свої інструкції максимально чіткими. Малоімовірно, що група зможе сприйняти більш одної чи двох, навіть дуже чітких, інструкцій за один раз.

Крок 5. Коли групи працюють, слідкуйте за їхньою роботою та за часом. Надавайте групам необхідну допомогу і досить часу на виконання завдання. Зупинившись біля визначеної групи, не відволікайте увагу на себе. Подумайте про свою роль у подібній ситуації. Подумайте, чим зайняти групи, які справляться із завданням раніше за інших.

Крок 6. Запропонуйте групам представити результати роботи. Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту і представлення групами ре-

зультатів колективної діяльності. В залежності від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп. Вони описані нижче.

Крок 7. Запитайте учнів, чи була проведена робота корисною і чого вони навчилися. Використайте їхні ідеї наступного разу. Прокоментуйте роботу груп з точки зору її навчальних результатів та питань організації процедури групової діяльності.

Важливими моментами кооперативної групової роботи є такі.

1. Об'єднання** класу в групи відбувається для досягнення конкретного навчального результату. Від цього насамперед залежить склад створюваних груп.

2. Як правило, більш ефективними є групи учнів змінного складу, що формуються спонтанно на кожному уроці в залежності від змісту і характеру навчальних завдань, що необхідно виконати. Варто застосовувати інколи і групи постійного складу, що співпрацюють разом протягом тривалого часу над виконанням спільного проекту.

3. Групи можуть бути гомогенними (однорідними), тобто об'єднувати учнів за певними ознаками, наприклад, за рівнем знань та позаурочної інформації з предмета, або гетерогенними (різнорідними). Експериментальні дослідження свідчать, що найбільш бажано поміщати в одну групу сильних, середніх і слабких учнів. У різнорідних групах стимулюється творче мислення й інтенсивний обмін ідеями.

4. Кожна група розв'язує певне завдання, яке може бути різним:

- *За складністю* однаковим для гетерогенних (складаються з учнів з різним рівнем пізнавальних можливостей) груп або диференційованим для гомогенних (складаються з учнів приблизно рівних за пізнавальними можливостями);
- *За змістом та навчальною метою* однаковим для всіх груп (без залежності від складу групи)
- *За змістом* взаємодоповнючим або послідовно пов'язаним із завданнями інших груп за логікою матеріалу, що дозволяє вивчити проблему з різних боків;
- *За способом (процедурою)* виконання різним або однаковим.

5. Завдання в групі обов'язково виконується в такий спосіб, щоб було можливо врахувати і оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи й групи в цілому. (Наприклад, оцінити активність учня під час групового обговорення, підготовки презентації та ін.).

6. Кількість учнів у групі залежить від загальної кількості їх у класі, характеру і обсягу знань, що опрацьовуються, наявності необхідних матеріалів, часу, відведеного на виконання роботи. Вона обумовлюється наданням кожному учневі можливості зробити чітко визначений внесок у виконання завдання. Оптимальною вважають групу з 3-6 осіб тому, що при меншій кількості учням важко різнобічно розглянути проблему, а при більшій – складно врахувати, яку саме роботу виконав кожний учень. Зі збільшенням розміру групи збільшується рівень набуття спроможності, досвіду і навичок. Проте підвищується ймовірність порушень правил поведінки, прийнятих всіма.

** Вважаємо, що більш психологічно обґрунтованим є використання вчителем у цьому моменті діяльності слів „об'єднайтесь в групи”, оскільки така інструкція відображає сам дух кооперації – співпрацю, об'єднання колективу для спільної роботи, поєднання думок і досягнення спільного результату.

Варто врахувати ще й такі аспекти формування кількісного складу груп:

- групи непарної і парної кількості членів – незгода складніше долається в групах з парною кількістю членів, отже групам з непарною кількістю членів краща спроможність вибратися з глухого кута;
- групи з двох осіб (пара) – високий рівень обміну інформацією і низький рівень незгоди. Але якщо в такій групі запанують емоції, ситуація може зайти в глухий кут, бо тут відсутня третя людина для примирення;
- групи з трьох осіб – найбільш стабільні групові структури випадкових змінних коаліцій, але двоє сильніших у цій групі можуть домінувати над третьою людиною;
- п'ять осіб – оптимальний розмір навчальної групи. Він достатньо великий для групової динаміки і достатньо малий для особистого визнання. Співвідношення 2:3 забезпечує меншість підтримкою.

Об'єднання в групи може здійснюватись вчителем (в більшості випадків на добровільній основі, за результатами жеребкування) або самими учнями за власним вибором. Існує багато ефективних способів об'єднання учнів у групи:

- Можна заздалегідь скласти список і вивісити його в класі ще до уроку. У цьому випадку вчитель контролює склад групи.
- Можна попросити учнів розраховатися на „перший, другий...“, об'єднати їх за порами року, квітками тощо (замість номерів можна використовувати різнобарвні картки, різноманітні предмети і т. д.).

Як вже зауважувалось, в окремих випадках вчитель може зберегти групу, яка вже почала працювати над проблемою на декілька уроків у постійному складі, або виділити постійно (на певний час) діючу групу експертів, спостерігачів тощо. Треба тільки пам'ятати, що демократичність інтерактивного навчання, його особистісна орієнтованість потребують обов'язкового залучення учнів до організації їхньої діяльності, тобто обговорення з ними можливого складу груп, процедур групової діяльності, її очікуваних результатів і досягнення демократичної згоди між учнями і вчителем на всіх етапах навчально-виховного процесу.

Таким чином, використання групових форм організації діяльності учнів у рамках класноурочної системи навчання дає змогу позбутися деяких її вад і є однією з умов використання інтерактивної технології навчання.

В залежності від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп. Розглянемо деякі з них, розташовуючи їх у порядку ускладнення.

1. Найбільш простим варіантом організації роботи груп є такий, коли всі групи виконують одне і те саме завдання, яке передбачає можливість різних, зокрема взаємодоповнюючих, відповідей. У такому випадку забезпечений високий рівень уваги учнів на всіх етапах роботи завдяки елементам змагання, що обов'язково виникають між групами. Під час презентації учні уважніше слухають один одного, що забезпечує інтерес, а відповідно зосередженість і дисципліну учнів.

2. Вчитель об'єднує дітей у групи і пропонує завдання (його можна заздалегідь написати на картці для кожної групи: прочитайте пункт першої параграфу та обговоріть протягом 7–8 хвилин відповіді на питання. Підготуйтеся до представлення ваших думок класу).

Двома важливими моментами групової роботи, які потребують уваги і спеціальних навичок вчителя, є організація опрацювання учнями змісту (власно розв'язання поставленого завдання) і представлення групами результатів колективної діяльності. Якщо всі групи, як у наведеному прикладі, мають виконувати

одне і те саме завдання, яке складається з декількох питань (позицій), варто використати метод презентації „Коло ідей”, коли групи представляють свої думки по черзі.

Робота виглядає таким чином. Коли малі групи завершили виконувати завдання і готові представити інформацію, кожна з них по черзі озвучує лише один аспект проблеми, що обговорювалась, чи одне питання з пропонуванних. Продовжуючи по колу, вчитель запитує всі групи по черзі, поки не вичерпаються ідеї та запитання.

Це дозволяє кожній групі розповісти про результати своєї роботи, уникаючи ситуації, коли перша група, що виступає, подає всю інформацію. Всі інші групи, оскільки вони опрацьовували ту саму інформацію, мають задавати виступаючій групі питання або коректувати її варіанти відповіді.

Вчитель, якщо це потрібно, може записувати варіанти відповідей груп на дошці для порівняння або наступного загального обговорення матеріалу.

У випадку, коли шість груп опрацьовують три питання, варто давати слово для презентації відповіді на кожне питання двом групам, одна з яких виступає основним доповідачем, а друга – доповнює, коректує її відповідь.

3. Наступним етапом групової діяльності є організація роботи малих груп з опрацювання різних пізнавальних завдань під назвою "Спільний проект". Завдання різного змісту, які отримують групи, висвітлюють проблему з різних боків. По завершенні роботи кожна група звітує і записує на дошці певні положення. В результаті з відповідей представників груп складається спільний проект, який може рецензуватись та доповнюватись групою експертів чи вчителем або обговорюватись у загальному колі.

Завдання для груп може бути таким. Об'єднайтесь у малі групи. Хай кожна група обере один з пунктів параграфа і опрацює його текст, підготувавшись до відповідей на питання: 1) про яке явище йдеться? 2) як воно розвивалось протягом середньовіччя? 3) що вам здалося найбільш важливим чи цікавим? Представте свої відповіді класу.

По завершенні цієї роботи вчитель надає слово групам по черзі для короткої презентації думок, обмежуючи час для виступу 1–2 хвилинами. Після виступу представника кожної групи вчитель пропонує іншим групам поставити їй запитання або ставить їх сам. На ці запитання може відповідати як призначений доповідач, так і інші члени групи.

Або кожна група обирає один з пунктів параграфа для вивчення. Тепер прочитайте свій пункт і складіть письмово короткий (6–7 речень) переказ його змісту. Цей переказ має відбивати основні думки тексту. Якщо у пункті є ілюстрації, прокоментуйте їх.

Після завершення роботи кожна група має представити результати всьому класу: прочитати переказ і прокоментувати ілюстрації.

4. Ще одним способом організації роботи груп, що можна розглядати як наступний крок до ускладнення відповідних навичок учнів, є метод "Діалог". Суть її полягає в спільному пошуку групами узгодженого рішення. Це знаходить своє відображення у кінцевому тексті, переліку ознак, схемі тощо. Діалог виключає протистояння, критику позиції тієї чи іншої групи. Всю увагу зосереджено на сильних моментах у позиції інших.

5. Дуже схожим за метою та початковою фазою на попередній варіант групової роботи є технологія "Синтез думок". Але після об'єднання в групи і виконан-

ня завдання учні не роблять записів на дошці, а передають свій варіант іншим групам, які доповнюють його своїми думками, підкреслюють те, з чим не погоджуються. Опрацьовані таким чином аркуші можуть передаватись експертам, які знову ж таки зіставляють написане з власним варіантом, роблять загальний звіт, котрий обговорює весь клас. За браком часу діяльність експертів може полягати тільки в коментарях щодо роботи груп.

Ще двома важливими методами, що широко використовуються у п'ятому класі, є мікрофон і мозковий штурм.

Мікрофон

Мета: оперативне включення учнів у діяльність, взаємодія, актуалізація опорних знань чи мотивація навчальної діяльності.

Кількість учнів: до 30.

Необхідний час: від 3 до 10 хвилин.

Обладнання: не потребує.

Порядок роботи:

Крок 1. Поставте запитання класові. Запропонуйте якийсь предмет (ручку, олівець тощо), який буде виконувати роль уявного мікрофону. Його учні будуть передавати один одному, по черзі беручи слово. Попередьте їх про необхідність говорити лаконічно й швидко (не більш ніж 0,5–1 хвилину). Не коментуйте і не оцінюйте подані відповіді.

Крок 2. Надайте слово першому з тих, у кого в руках уявний мікрофон. Слідкуйте, щоб він переходив від одного до іншого по черзі. Надавайте слово тільки тому, хто отримує "уявний" мікрофон. Вислуховуйте кількох учнів (їхня кількість залежить від завдання, яке ви ставили, та дидактичної мети цієї діяльності).

Крок 3. Наприкінці обговорення слово може взяти вчитель (якщо вважає за потрібне) і висловити свою думку чи підсумувати висловлювання учнів.

Мозковий штурм

Мета: вироблення спільними зусиллями кількох рішень конкретної проблеми, збирання якомога більше ідей щодо проблеми від усіх учнів протягом обмеженого періоду часу, актуалізація опорних знань чи мотивація навчальної діяльності. Мозковий штурм спонукає учнів проявляти уяву та творчість, дозволяє їм вільно висловлювати свої думки.

Кількість учнів: до 30.

Необхідний час: від 5 до 10 хвилин.

Обладнання: великий аркуш паперу, маркери або дошка з крейдою.

Порядок роботи:

Запропонуйте учням і ученицям розв'язати проблему, використовуючи метод мозкового штурму.

Крок 1. Після презентації проблеми та чіткого формулювання проблемного питання (його краще записати на дошці) запропонуйте всім висловити ідеї, коментарі, навести фрази чи слова, пов'язані з цією проблемою.

Крок 2. Коли учні висловлюють ідеї, записуйте всі пропозиції на дошці чи на великому аркуші паперу в порядку їх виголошення без зауважень, коментарів чи запитань.

Зверніть увагу учнів на такі моменти.

1. Під час "висування ідей" не пропускайте жодної. Якщо ви будете судити про ідеї й оцінювати їх під час висловлювання, учні зосередять більше уваги на відстоюванні своїх ідей, ніж на спробах запропонувати нові і більш досконалі.
2. Необхідно заохочувати всіх до висування якомога більшої кількості ідей. Варто підтримувати й фіксувати навіть фантастичні ідеї. (Якщо під час мозкового штурму не вдасться одержати багато ідей, це може пояснюватися тим, що учасники піддають свої ідеї цензурі – двічі подумують, перед тим, як висловлять.)
3. Кількість ідей заохочується. В остаточному підсумку кількість породжує якість. В умовах висування великої кількості ідей учасники штурму мають можливість пофантазувати.
4. Спонукайте всіх учнів розвивати або змінювати ідеї інших. Об'єднання або зміна раніше висунутих ідей часто веде до висунення нових, що перевершують первинні.

У класі можна повісити такий плакат:

А. Кажіть усе, що прийде вам у голову.

В. Не обговорюйте і не критикуйте висловлювання інших.

С. Можна повторювати ідеї, запропоновані будь-ким іншим.

Д. Розширення запропонованої ідеї заохочується.

Крок 3. На закінчення обговоріть й оцініть запропоновані ідеї.

Додаток 3

СИНЕРГЕТИЧНИЙ МЕТОД ПРОВЕДЕННЯ ЗУСТРІЧЕЙ ЕКОКОМАНД

Якщо у вас сильний і не дуже великий за кількістю учнів клас, ви можете спробувати проводити частину другого (або третього) практичних уроків синергетичним методом. Це стосується тієї частини уроку, що пов'язана з обговоренням учнями дій, що вони почали (продовжують) виконувати. Перший раз ви можете представити метод шляхом «Акваріуму».

Поясніть учням, що на цьому уроці вони ознайомляться з новим способом проведення зустрічей – *Синергетичним методом* (Синергетика – об'єднання, тобто цей метод дозволяє об'єднати думки всіх членів групи).

Синергетичний метод дозволяє найбільш ефективно організувати групову роботу, коли треба дати можливість членам групи представити різні аспекти власного досвіду або організувати обговорення якоїсь проблеми, питання, намітити шляхи її розв'язання. Він складається з трьох етапів, які треба послідовно відтворювати.

Посадіть одну екокоманду в центр класу і покажіть зразок діяльності, аналогічний поданому нижче.

Етап перший. Складання порядку денного зустрічі

На цьому етапі один з членів групи – ведучий – нагадує членам групи, яке саме питання вони будуть обговорювати протягом 25 хв. Наприклад: «Якими були результати початкових вимірювань за домашнім аудитом з теми? Які зміни ви по-

чати здійснювати?» Він пропонує всім членам групи подумати, які аспекти цього питання він чи вона хотіли б обговорити сьогодні і скільки часу приблизно потрібно кожному(кожній) з них. Потім він бере маркер і записує всі пропозиції членів групи на великому аркуші паперу. Запис виглядає таким чином:

Порядок денний

Люся – Зважування сміття (3 хв.)

Ігор – Види відходів (3 хв.)

Олена – Моя розмова з батьками (5 хв.)

Володя – Компостування (3 хв.)

Клавдія – Моя сумка для покупок (3 хв.)

Андрій – Що ми можемо зробити для громади (5 хв.)

Далі ведучий робить запис:

Додатковий час – 5 хв.

Цей час призначено для передачі слова від одного члена групи до іншого під час обговорення, а також збільшення часу, якщо він комусь потрібен.

Етап другий. Переговори членів групи щодо порядку денного

Ведучий підраховує кількість часу, що необхідний членам групи за їх пропозиціями: $3+3+5+3+3+5+5=27$ хв. Він пояснює, що група має всього 25 хв. На цю роботу, причому з них вже пройшло 3, які ми можемо відрахувати від додаткового часу. Зараз всім членам групи треба подумати, наскільки кожен з них може скоротити свій час. Наприклад, Олена може сказати: „Мені вистачить 3 хв. замість 5 хв.“, тоді ведучий закреслить на папері цифру 5 і напише 3. Андрій погодиться на 3 хв., а Ігор на 2 хв. Ведучий має відобразити ці зміни на папері. Тепер час на виступи членів групи складає 17 хв., з додаткового часу залишилось 3 хв. Отже, у нас є 20 хв. на роботу, що відповідає нашому регламенту.

Етап третій. Проведення обговорення

Ведучий запитує: „Яке з питань група хоче обговорити зараз?“ і надає слово тому, хто його запропонував.

Важливо пам'ятати, що той, хто запропонував питання і має для нього час, є повним господарем цього часу. Він може говорити сам, ставити питання іншим, пропонувати будь-яку діяльність (малювання, анкетування тощо). Якщо в нього залишилось 1–2 хв., він може навіть запропонувати групі перепочити перед наступним питанням.

Кожен з тих, хто говорить, має чітко слідувати за часом. Для цього він може скористатись своїм годинником або попросити когось нагадувати йому, скільки часу залишилось. Якщо часу не вистачає, він може попросити у когось з тих, хто запропонував свою тему, додати йому 1–2 хв. з свого часу (або взяти цю хвилину з додаткового часу).

Проілюструємо це прикладом. *Обговорення почала Люся. Вона розповіла, що вдома вона зважувала сміття протягом цілого тижня. В неї вийшло, що її родина викидає щотижнево 42 кг сміття. Вона запитала, які результати зважування отримали інші члени групи і вислухала відповіді. Потім вона сказала, що на її погляд цю цифру важко зменшити, бо інакше буде засмічена вся квартира.*

Ведучий по завершенні часу Люсі знову запитує групу: „Яке питання будемо розглядати зараз?“ і передає слово наступному члену групи.

Андрій сказав, що він хотів би провести невеличкий мозковий штурм зі свого питання і запросив членів групи висловлюватись, а сам записував їхні позиції.

Ведучий по завершенні часу Андрія знову запитує групу: „Яке питання будемо розглядати зараз?“ і передає слово наступному члену групи.

Олена у відведений для неї час провела опитування членів групи зі свого питання: „Як вони розмовляли з батьками про новий курс та зважування сміття?“ Наприкінці вона пояснила, що її батьки довго не могли зрозуміти, для чого їй це потрібно.

Обговорення ведеться до того, поки вичерпується порядок денний.

3. Прочитайте разом з учнями пам'ятку для роботи синергетичним методом у підручнику (2 хв.). Скажіть, що сьогодні на уроці ми будемо обговорювати питання «Якими були результати початкових вимірювань за домашнім аудитом з теми? Які зміни ви почали здійснювати?»

Для того, щоб навчитись працювати за *Синергетичним методом*, запропонуйте класу взяти участь в обговоренні всім разом. Пам'ятайте, що часу на обговорення є не більше 25 хв., отже в ньому можуть взяти участь не більше 5–6 учнів.

Проведіть обговорення, виконуючи роль ведучого.

По завершенні роботи запитайте в учнів, чи зрозуміли вони основні етапи методу і чи побачили його цікаві сторони. Скажіть, що вже на наступному уроці вони будуть використовувати цей метод самостійно, працюючи в екокомандах. Лідер теми буде відігравати роль ведучого. Попросіть лідерів тем вдома ще раз перечитати пам'ятку у підручнику і підготуватись до такої діяльності.

4. Далі організуйте 5-хвилинний мозковий штурм з питання: що ще можуть зробити кожен учень(ця) чи екокоманди для зменшення кількості сміття? Під час проведення мозкового штурму дотримуйтесь технології***.

5. Підведіть підсумки уроку, обговорюючи протягом 5–7 хв. питання:

- Що нового ви дізнались на цьому уроці?
- Що було для вас найбільш важливим?
- Чи з'явилися у вас нові думки, ідеї? Які саме?
- Про що ви б хотіли дізнатись більше?

*** Див. наприклад: О. Пометун, Л. Пироженко „Сучасний урок: інтерактивні технології навчання”. – К.: А. С. К., 2004.

АУДИТ

Твердження	1	2	3	4	5	Так	Ні
Що я і моя родина робимо з відходами?							
Я знаю, які відходи можуть бути перероблені в моєму районі							
Ми сортуємо сміття для переробки							
Як економити папір?							
Я збираю використаний папір							
Я використовую його ще раз з іншого боку							
Що я роблю з органічними відходами?							
Я знаю, що таке компост							
Я знаю правила компостування							
Ми компостуємо наші органічні відходи							
Куди я складаю свої покупки?							
Я складаю свої покупки в пакети, які мені дає продавець							
Я ношу з собою сумку для покупок							
Що я й моя родина робимо зі старими речами?							
Ми переглядаємо вдома речі, які потребують ремонту							
У мене є план щодо того, як їх полагодити та використати ще раз							
Я використовую кілька разів пакети, пляшки для зберігання та переносу чогось							
Що я й моя родина робимо, щоб у нашій оселі не нагромаджувалося сміття?							
Я зупиняюся й добре обмірковую, перш ніж купити що-небудь							

Твердження	1	2	3	4	5	Так	Ні
Я обираю собі подарунки на день народження й інші свята так, щоб не накопичувати речі, які потім будуть викинуті як непотрібні							
Я думаю про навколишнє середовище, коли шукаю подарунки для друзів							
Як я й моя родина ставимося до використання електроенергії?							
Я вимикаю світло, коли в кімнаті нікого немає							
Я вимикаю прилади, що не використовуються							
Я знаю, які звичайні лампочки в моїй оселі можна замінити на економніші							
Я знаю, які магазини продають економні лампочки і скільки вони коштують							
Наша родина має план щодо заміни лампочок на економніші							
За допомогою чого я пересуваюся?							
Я знаю, наскільки різний транспорт забруднює повітря							
Я використовую велосипед або ходжу пішки, коли це можливо							
Як я й моя родина ставимося до використання води?							
Я перевіряю, чи не підтікає якийсь кран у моїй оселі чи на вулиці							
Я маю план усунення всіх протікань у кранах							
Я стараюся закривати кран, коли умиваюся й чищу зуби							
Коли я мию посуд, то швидко полощу його							
Коли я миюся, то намагаюся використати якнайменше води							

Твердження	1	2	3	4	5	Так	Ні
Коли я поливаю рослини чи город, намагаюся не використовувати воду даремно							
Якщо я беру воду з криниці або джерела, то дбаю про його чистоту							
Перебуваючи біля річки чи озера, я прагну зберегти воду чистою							
Як я дбаю про рослини?							
Я піклуюся вдома мінімум про одну рослину							
Я посадив (посадила) мінімум одне дерево							
Я піклуюся про одне нове дерево поблизу своєї оселі							
Як я піклуюся про своє здоров'я?							
Я намагаюся купувати продукти з екологічними позначками							
Я вживаю вегетаріанську їжу							
У нашої родини є улюблені місця для відпочинку на природі							
Я знаю гарні місця біля оселі, де можна поспілкуватися з природою							
Я щодня гуляю на природі							
Як складаються мої стосунки з людьми?							
Я маю багато друзів							
Я намагаюся підтримувати добрі стосунки з усіма людьми, які мене оточують							
Що я й мої друзі робимо для громади?							
Ми прибрали певну територію від сміття							
Ми запланували акцію з очищення території від сміття							
Ми плануємо постійне прибирання сміття в майбутньому							

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

1. Акція «Первоцвіт»: Сборник творческих работ / Донецкая городская общественная организация Всеукраинского детского объединения «Екологічна вартя»; Управление экологической безопасности Донецкого городского совета / Л. П. Толмачева (сост.). – Донецк: СПД Дмитренко, 2006. – 124 с. – Библиогр.: С. 123–124.
2. *Балан В. М., Бойко Є. О., Вакулюк П. Г., Гонтар В. Т., Клименко С. А.* Організація дослідної роботи: Метод. рекомендації та програми гуртків еколого-натуралістич. профілю в шк. і позашк. закладах / Український держ. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. – К., 1996. – 112 с.
3. В гармонії з природою: Зб. еколого-натуралістичних заходів, шкільних свят / Хмельницький обл. ін-т удосконалення вчителів; Хмельницький обл. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді / В. Ю. Іова (уклад.). – Хмельницький, 1999.
4. *Волошина Г. П.* Стимулювання екологічної активності молодших школярів. – К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. – 98 с. – Бібліогр.: С. 95–98.
5. *Громовий М. С., Сорока Л. О., Савчук Н. М., Меремінський А. І., Каретникова О. О.* Програми для еколого-натуралістичних гуртків позашкільних закладів / Інститут змісту і методів навчання; Український держ. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді / В. В. Вербицький (ред.), Г. М. Дещенко (ред.). – К., 1996. – 192 с.
6. Екологічне виховання школярів: Метод. посібник для учнів, вчителів та студ. природничого фак. / Тернопільський держ. педагогічний ін-т; Тернопільський обласний ін-т удосконалення вчителів / Г. Ф. Яцук (укл.). – Тернопіль, 1995. – 143 с.
7. Нетрадиційні форми еколого-натуралістичного навчання та виховання учнівської молоді: Метод. рекомендації / Український держ. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді / В. В. Вербицький (укл.). – К.: ІСДО, 1995. – 84 с.
8. *Карамушка В. І.* Вступ до практики стійкого розвитку. Навчальний посібник. УМО АПН України. – К. – Львів: Край, 2009.
9. Навчальні матеріали з природоохоронної тематики. Збірка методичних матеріалів. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2007.
10. Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів: Еколого-натуралістичний напрям / Науково-методичний центр середньої освіти МОН України; Академія педагогічних наук України / В. В. Вербицький (уклад.). – К.: Богдана, 2004. – 352 с. – Бібліогр.: С. 269–272.
11. Програма дій «Порядок денний на XXI століття». – К.: Інтелсфера, 2000.
12. *Пометун О. І.* Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2007.
13. Уроки для сталого розвитку. Як організувати позакласну роботу учнів основної школи. Методичний посібник для вчителів / авт.-укладач: О. І. Пометун та ін.. К.: Видавничий дім «Освіта», 2012.

ИТЕПНЕТ-РЕСУРСИ

<http://esd.org.ua>

<http://www.climateinfo.org.ua>

<http://www.myfootprint.org>

<http://www.un.org/russian/comferen/wssd/agenda21>

<http://pub.uvm.dk/2003/learnersguide>

<http://www.esdtoolkit.org>

<http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-sustainable-development>

<http://wwf.panda.org>

<http://www.sustainablebusiness.com>

<http://www.climateactionprogramme.org/index.php>

<http://www.sustainable-cities.org.uk>

<http://www.unesco.org/education/educprog/environment>

<http://www.earthguide.ucsd.edu>

Навчальне видання

ПОМЕТУН Олена Іванівна
ПИЛИПЧАТИНА Людмила Миколаївна
СУЩЕНКО Ігор Михайлович

УРОКИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

посібник для вчителя з навчального курсу за вибором для учнів
8-го класу загальноосвітніх шкіл

Відповідальний за випуск *І. М. Сущенко*

Дизайн та верстка *В. А. Ситника*

Підписано до друку 17.07.2013 р. Формат 60х90 1/16.

Гарнітура «Шкільна» Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк.арк. 6.25. Наклад 1000 пр.

Зам. № 230.

Видавництво і друкарня „Ліра“.

49038, м. Дніпропетровськ, пл. Десантників, 1.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 188 від 19.09.2000.